

SUOMEN ARKEOLOGISTEN KENTTÄTÖIDEN LAATUOHJEET

Museovirasto 2016

SISÄLLYS

JOHDANTO	4
1 ARKEOLOGINEN KENTTÄTYÖ JA SEN LAATU	6
2 TOIMIJAT JA VASTUUT	8
2.1 Museoviranomaiset	8
2.2 Maa- ja vesialueiden käytön suunnittelijat ja hankkeiden toteuttajat	9
2.3 Maa- ja vesialueiden omistajat	10
2.4 Arkeologisten kenttätöiden suorittajat	10
2.5 Yliopistot ja tieteelliset seurat	11
2.6 Muut asiantuntijat	11
2.7 Harrastajat	11
3 SÄILYTTÄMIS- JA TUTKIMUSTARPEEN ARVIOINTI	12
3.1 Arvioinnin tavoitteet	12
4 TUTKIMUSSUUNNITELMA JA TUTKIMUSLUPA	12
4.1 Tutkimussuunnitelma	12
4.2 Tutkimuslupa ja sen hakeminen	13
4.3 Tutkimusluvan sisältö	13
5 ARKEOLOGINEN INVENTOINTI	15
5.1 Inventointi, sen tavoitteet ja tyypit	15
5.2 Inventoinnin raportointi	16
5.3 Kohteen kuvaaminen	18
6 ARKEOLOGINEN KAIVAUS	20
6.1 Esitutkimus	20
6.2 Kaivaus	21
6.3 Arkeologinen valvonta	22
6.4 Kaivauksen ja muun kajoavan kenttätyön raportointi	22
6.5 Kaivauskartat	25
6.6 Löytöluettelo	26
7 OHJE SUUNNITTELIJOILLE JA HANKKEIDEN TOTEUTTAJILLE	27
7.1 Arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen suunnittelussa	27
7.2 Muinaisjäännösten ja muun arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen rakennus- tai alueidenkäyttöhankkeessa	27
7.3 Ohje arkeologisen kenttätyön tilaajalle	28
8 OHJE ARKEOLOGISEN INVENTOINNIN TEKIJÄLLE	29
8.1 Uuden arkeologisen kohteen tunnistaminen ja tunnetun kohteen paikantaminen	29
8.2 Kohteen sijainnin ja rajauksen määrittäminen	29
8.3 Kohteen ja sen ympäristön havainnointi ja dokumentointi	33
8.4 Kohteen statuksen ja lajin arviointi	33

9	OHJE ARKEOLOGISEN KAIVAUKSEN TEKIJÄLLE	35
9.1	Esitutkimus	35
9.2	Kaivausmenetelmät.....	35
9.3	Kaivausten dokumentointi ja rakenteiden säilyttäminen	36
9.4	Löytöjen talteenotto ja käsittely	38
9.5	Näytteiden otto, käsittely ja säilytys.....	39
9.6	Arkeologinen valvonta	39

JOHDANTO

Arkeologisten kenttätöiden tuottamaa tietoa hyödynnetään muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden tutkimuksessa, suojelussa ja hoidossa. Museovirasto on yhteistyössä arkeologian alan toimijoiden kanssa laatinut Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet. Ohjeiden tarkoituksena on yhdenmukaistaa arkeologisten kenttätutkimusten käytäntöjä ja helpottaa kenttätöiden ja niiden tulosten vertailua ja laadun arviointia. Laatuohjeissa määritellään myös arkeologian alan toimijoiden keskinäisiä rooleja, tehtäviä ja vastuita. Laatuohjeet on otettu käyttöön 2013 ja päivitetty ensimmäisen kerran 2014.

Ohjeiden määrittelyssä on pyritty tunnistamaan olennaiset arkeologista toimintaa ohjaavat tekijät ja kehittämistä vaativat asiat. Samalla on kirjattu vähimmäistaso, jonka odotetaan toteutuvan arkeologisissa kenttätöissä lainsäädännön ja yleisten tutkimuseettisten periaatteiden pohjalta. Laatutyön avulla on määriteltävä asiat, jotka Museovirasto tutkimuslupien myöntäjänä ja kenttätöiden arvioijana edellyttää. Ohjeet eivät koske omaa lainsäädäntöään toteuttavaa Ahvenanmaata.

Kenttätöitä toteuttavien toimijoiden määrä kasvaa Suomessa. Monissa EU-maissa arkeologisten kenttätöiden laatuvaatimukset ja niiden valvontajärjestelmä ovat jo käytössä. Suomessa laatutavoitteiden määrittäminen tuli ajankohtaiseksi vuonna 2009 apulaisoikeuskanslerin alan kilpailua koskeneen ratkaisun myötä¹, vaikka aiheesta oli keskusteltu aikaisemminkin. Ratkaisussa todettiin, ettei muinaismuistolaisissa (295/1963) ole perustetta tulkinnalle, että lain 15 §:n mukaiset tutkimukset olisivat pääasiassa tai yksinomaan viranomaistoimintaa.

Arkeologisiin kenttätöihin kuuluvat esitutkimukset, inventointi, kaivaukset ja arkeologinen valvonta. Kenttätöitä tehdään sekä maalla että veden alla. Kaivaukset ovat keskeinen arkeologisen tiedon tuottamisen tapa, mutta inventoinnin ja esitutkimuksien hyödyntäminen nykyistä monipuolisemmin on tarpeen suojelun toteuttamiseksi sekä kaivauksiin liittyvien riskien hallitsemiseksi.

Kenttätöiden laatu koskettaa kaikkia arkeologisten kenttätöiden suunnitteluun, toteuttamiseen ja viranomaisvalvontaan osallistuvia. Tehtäviä ja vastuita onkin määriteltävä kenttätöiden tekijöiden, valvovien viranomaisten sekä maankäytön suunnittelijoiden ja maankäyttöhankkeiden toteuttajien näkökulmasta. Lisäksi on jäsennetty arkeologian alalla toimivien tehtäviä ja vastuita.

Laatutyö rinnastuu eräiden muiden Euroopan maiden laadunhallintajärjestelmiin ja laatuvaatimuksiin. Tällaisen tutkimusperinteen ja –käytäntöjen pohjalta on hahmoteltu runko suomalaisiksi laatutasoksi. Ohjeita päivitetään käytöstä syntyvien kokemusten perusteella.

Laatutyö alkoi Museovirastossa marraskuussa 2008. Jo alkuvaiheessa todettiin, että työskentelyyn on saatava mukaan kaikki alan toimijat. Museovirasto järjesti tammi- ja lokakuussa 2010 seminaarit, joissa käsiteltiin inventointeja, esiselvityksiä, prospektointia ja kaivauksia. Museovirastossa aikaisemmin laaditut raportit ja selvitykset², sekä seminaarien aineisto ovat olleet perustana työlle. Lisäksi Museovirasto ja Mikrolitti Oy toteuttivat yhteistyössä Laatuarkologia-verkkosivuston ja siihen liittyvän keskustelufoorumin, joka avautui toukokuussa 2010. Keskustelufoorumilla rekisteröityneet saattoivat kommentoida siellä esitettyjä aineistoja, kysymyksiä tai aiheita. Suomen arkeologisten kenttätöiden laatua

¹ (20.7.2009, OKV/898/1/2007: <http://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/foka/2009/20091426>)

² Muinaisjäännösten merkittävyyden arviointi ja arvottaminen, työryhmän loppuraportti 2008. Kenttäpalvelujen kehittämistä pohtineen työryhmän sekä MML 15 § -työryhmän laatimat muistiot 2008. Arkeologiseen toimintaan liittyvien prosessien kuvaukset.

LAATUOHJEET

määrittelevät ohjeet on siis pyritty laatimaan kuullen suomalaisia toimijoita mahdollisimman kattavasti. Helmikuussa 2012 käsikirjoitus oli lausuttavana eri toimijoilla ja laatuohjeet tulivat voimaan 2013.

Arkeologisten kenttätöiden laadunhallinnan keskeisenä välineenä on työn suoritustapojen sekä tulosten arviointi inventointien ja kaivausten raporttien perusteella. Olennaista on myös keskustelun jatkaminen arkeologisten kenttätöiden lähtökohdista ja päämääristä. Vastuu arkeologisten kenttätöiden yhteisten pelisääntöjen luomisesta ja noudattamisesta on kaikilla alan toimijoilla.

1 ARKEOLOGINEN KENTTÄTYÖ JA SEN LAATU

Muinaisjäännösten rauhoitus perustuu muinaismuistolakiin (295/1963). Kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muinaismuistolain 1§:n nojalla ja niiden kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu kajoaminen ilman muinaismuistolain nojalla myönnettyä lupaa on kielletty. Suojelun keinoina mainitaan muun muassa säilyttäminen, tutkimus ja hoito. Lähtökohtana on muinaisjäännöksen säilyminen alkuperäisellä paikallaan. Näin turvataan muinaisjäännös ja sen sisältämä informaatio myös tuleville sukupolville. Muinaismuistolain lisäksi arkeologisia kohteita voidaan säilyttää maankäyttö- ja rakennuslain nojalla. Joissain tapauksissa myös rakennussuojelun keinot soveltuvat uudempiin arkeologisiin kohteisiin (esim. keskiaikaiset linnat).

Arkeologiseen kulttuuriperintöön kuuluu myös sellaisia rakenteita ja paikkoja, joita Museoviraston linjauksen mukaisesti ei lueta lain tarkoittamiin kiinteisiin muinaisjäännöksiin, mutta joiden säilyttämistä pidetään perusteltuna niiden historiallisen merkityksen ja kulttuuriperintöarvojen vuoksi.³ Muita kulttuuriperintökohteita voidaan esittää säilytettäväksi esimerkiksi kaavoituksen yhteydessä.

Museoviraston ohjeistuksen mukaisesti muihin arkeologisiin kulttuuriperintökohteisiin sisältyy pääasiassa 1800-luvulle ja 1900-luvun alkuun ajoittuvia kohteita. Niihin kuuluvat esimerkiksi merkittävimmät käytössä olevat historialliset tiet, toisen maailmansodan aikaiset sotahistorialliset kohteet, alle 100 vuotta sitten uponneet hylät ja sellaiset edelleen asutut historiallisen ajan kyläpaikat, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia. Kulttuuriperintökohteiksi voidaan laskea myös muita historiallisesti erityisen arvokkaita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakenteita. Lisäksi muita kulttuuriperintökohteita voivat olla sellaiset arkeologiset kohteet, jotka eivät ole Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset -oppaan määrittämisen mukaan kiinteitä muinaisjäännöksiä.⁴

Arkeologiset kenttätyöt ovat osa laajempaa arkeologisen tutkimuksen kokonaisuutta ja tiedon kartuttamista. Kenttätöihin kuuluvat erilaiset kajoamattomat ja kajoavat tutkimusmenetelmät (kuten inventoinnit ja kaivaukset) ja niillä on merkittävä rooli arkeologisen tutkimuksen primääriin lähdemateriaalin hankinnassa. Menneisyyden tulkinnat perustuvat kenttätöissä tehtyihin arkeologisiin havaintoihin ja esinelöytöihin. Tieteellisesti mahdollisimman luotettavien tulkintojen muodostaminen edellyttää arkeologisen tutkimuksen jokaisen vaiheen korkeatasoista suorittamista.

Laadukas arkeologinen kenttätyö noudattaa tutkimuseettisiä periaatteita, vastaa työlle asetettuihin tavoitteisiin sekä tuottaa käyttötarkoitustensa kannalta olennaista ja luotettavaa tietoa. Kenttätyön laatuun ja laadun arviointiin vaikuttaa ratkaisevasti se, miten tarkasti työn tavoitteet on määritelty. Tavoitteiden määrittäminen vaikuttaa suoraan siihen, millaista tietoa kenttätyö tuottaa ja miten saatua tietoa voidaan hyödyntää. Arkeologinen tutkimus on sekä kajoavaa että kajoamatonta. Kajoavat tutkimusmenetelmät poistavat kaivetuilta osilta muinaisjäännöstä, minkä vuoksi niiden toteuttaminen edellyttää erityistä harkintaa ja suunnittelua.

Muinaisjäännösten ja muun arkeologisen kulttuuriperinnön kajoava tutkimus on perusteltua silloin, kun tieteellisen tiedon hankkiminen katsotaan kohteen säilymistä ja koskemattomuutta tärkeämmäksi. Kajoavia tutkimuksia joudutaan tekemään myös maankäyttöön ja rakentamiseen liittyvien hankkeiden yhteydessä. Tällöin kohteen säilyttämis- ja tutkimustarve on arvioitu ja todettu, että hankkeen

³ Laatuohjeessa arkeologisella kohteella voidaan tarkoitaa sekä kiinteitä muinaisjäännöksiä että muita arkeologisia kulttuuriperintökohteita.

⁴ Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä tällaisen kohteen laji on muu kulttuuriperintökohde.

LAATUOHJEET

toteuttaminen on mahdollista riittävien tutkimusten jälkeen. Kenttätyöt dokumentoidaan ja niissä muodostunut aineisto – raportit ja löydöt - tallennetaan arkistoon ja kokoelmiin, jolloin ne säilyvät tutkimusta ja muuta tulevaa käyttöä (tiedonhaku, näyttelyt, julkaiseminen) varten.

Laatutyön lähtökohtana on ollut ennen kaikkea maankäyttö- ja rakennushankkeisiin liittyvä arkeologinen tutkimustarve. Työssä on kuvattu, mitä on laadukas arkeologinen kenttätyö ja miten se etenee kaikkien toimintaan liittyvien tahojen näkökulmasta. Lisäksi työssä on otettu huomioon lainsäädännön tavoitteet. Laatuohjeet helpottavat arkeologisten kenttätöiden ja niihin liittyvien toimintojen arviointia.

2 TOIMIJAT JA VASTUUT

Valtioneuvostossa kulttuuriperintöön liittyvät asiat kuuluvat opetus- ja kulttuuriministeriölle (OKM), kulttuuriympäristöasiat ympäristöministeriölle (YM). Opetus- ja kulttuuriministeriön alainen Museovirasto sekä työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) alaiset elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY) vastaavat muinaisjäännöksiin liittyvistä hallintotehtävistä. Lisäksi tiettyjen maakuntamuseoiden kanssa on museoasetuksen (1192/2005) 3§:n nojalla sovittu eräiden muinaismuistolain mukaisten, Museovirastolle kuuluvien suojelutehtävien hoitamisesta (ns. yhteistyösopimukset).

Kaikki kiinteät muinaisjäännökset ovat automaattisesti muinaismuistolain (295/1963) rauhoittamia. Niiden säilymistä ei voi turvata, mikäli toimijoilla ei ole riittäviä tietoja muinaisjäännöskohteista. Maastossa löydetyn kohteen tiedot toimitetaan museoviranomaiselle sen arvioimiseksi, onko kyseessä muinaisjäännos. Irtain esine voi olla merkki kiinteästä muinaisjäännöksestä, minkä vuoksi löytöpaikan tietojen arviointi on erittäin tärkeää. Yli satavuotiaaksi arvioidun ja omistajattoman irtaimen esineen löytäjän tulee toimittaa esine löytötietoineen Museovirastoon. Myös yli sadan vuoden ikäiseksi arvioitu hylky tulee ilmoittaa löytötietoineen Museovirastoon.

2.1 Museoviranomaiset

Muinaismuistolain mukaan kiinteiden muinaisjäännösten rauhoitusta valvoo Museovirasto (ent. Muinaistieteellinen toimikunta) (MML 3 § ja laki Museovirastosta 2 §). Museoviraston lisäksi muinaisjäännösten rauhoituksen valvontaan ja muiden laissa säädettyjen viranomaistehtävien hoitamiseen osallistuvat sopimuksien pohjalta useimmat maakuntamuseot. Viranomaistehtäviä Museovirastossa ja maakuntamuseossa hoitavan museoviranomaisen tavoitteena on turvata arkeologisen kulttuuriperinnön säilyminen tuleville sukupolville. Museoviranomainen vastaa esimerkiksi kiinteiden muinaisjäännösten sekä niiden rajojen määrittelystä.

Museovirasto pitää osana viranomaistoimintaansa yllä myös kulttuuriympäristön tietojärjestelmää, johon kuuluu useita arkeologisia rekistereitä ja tietokantoja. Tietojärjestelmän julkisia tietoja voi selata kaikille avoimessa Kulttuuriympäristön rekisteriportaalissa⁵. Tietojärjestelmä on käytössä myös asiantuntija- ja viranomaistoimintaan tarkoitettussa Museoverkossa⁶.

Kulttuuriympäristön tutkimusraportit -tietokanta sisältää tiedot kaikista Museoviraston arkistoon tallennetuista arkeologisista raporteista. Lähes kaikki raportit on myös tallennettu digitaalisina tietokantaan. Tietokanta onkin tällä hetkellä yksi Suomen tärkeimpiä arkeologisia digitaalisia tietovarantoja. *Muinaiskalupäiväkirjaan* kirjataan diaaritiedot kaikista Kansallismuseon kokoelmiin talletetuista arkeologisista löydöistä.

Muinaisjäännosrekisteri sisältää tutkimusraportteihin ja muihin lähteisiin perustuvia tietoja muinaisjäännöksistä ja muista arkeologisista kohteista. Rekisteriä päivittävät arkeologisen kulttuuriperinnön suojelusta vastaavat viranomaiset Museovirastossa ja maakuntamuseoissa. Tietoja päivitetään ensisijaisesti niistä arkeologisista kohteista, joita koskee jokin maankäyttöön tai rakentamiseen liittyvä hanke tai joista on tehty selvityksiä hankkeiden yhteydessä. Rekisteriä käytettäessä onkin huomattava, ettei sen tieto ole kattavasti ajantasaista. Arkeologiset tutkimusraportit

⁵ Kulttuuriympäristön rekisteriportaali:

<http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>

⁶ Museoverkko: <https://www.museoverkko.fi/>. Palvelun käyttö edellyttää rekisteröitymistä.

ovat edelleenkin tärkein arkeologisia kohteita ja niiden kenttätutkimuksia koskeva primääri lähdeaineisto.

Museoviranomainen osallistuu alueidenkäytön suunnitteluun, arvioimalla kulttuuriympäristöä koskevien selvitysten riittävyttä ja suunnitellun maankäytön ja rakentamisen vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön. Lisäksi viranomainen määrittelee alueen tai yksittäisen kohteen säilyttämisen ja tutkimustarpeen ja antaa siitä tarvittaessa lausunnon. Muinaismuistolain mukaisten kiinteiden muinaisjäännösten lisäksi museoviranomainen voi ehdottaa kaavassa suojeltavaksi myös muita arkeologisia kulttuuriperintökohteita maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) keinoin. Kaavoittaja tekee päätöksen, annetaanko kulttuuriperintökohteelle suojelumääräyksiä.

Museoviranomainen tekee tarkastuskäyntejä muinaisjäännöksille ja muille arkeologisille kohteille ja osallistuu erilaisiin viranomaisneuvotteluihin. Tarvittaessa tehdään yhteistyötä poliisi- ja oikeusviranomaisten kanssa, jos muinaisjäännökseen on kajottu luvattomasti.

Museovirasto arvioi tutkimuslupahakemukset ja myöntää muinaismuistolain perusteella tutkimuslupia. Museovirasto tarkistaa myös kenttätöistä tehdyn raportin ja arvioi sitä arkeologisten kenttätöiden laatuohjeen pohjalta.

2.2 Maa- ja vesialueiden käytön suunnittelijat ja hankkeiden toteuttajat

Maankäytön (tämä tarkoittaa myös vesialueita) suunnittelijan tulee varmistaa, että tarvittaessa hankkeessa on osallisena Museovirasto tai sen kanssa yhteistyösopimuksen tehnyt museo. Vedenalaista kulttuuriperintöä koskevat asiat hoidetaan keskitetysti Museovirastossa, joten kaikissa vesialueita koskevissa kaava- tai työhankeissa otetaan yhteyttä Museovirastoon.

Hankkeen toteuttajan ensisijaisena tavoitteena tulee olla suunnitella hanke siten, ettei muinaisjäännökseen ole tarvetta kajota. Jos kiinteiden muinaisjäännösten rauhoitusta ei pystytä suunnittelun keinoin turvaamaan ja kyseessä on muu kuin yleinen työhanke tai kaavoitus, voi elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus hakemuksesta Museovirastoa kuultuaan antaa luvan kajota muinaisjäännökseen tavalla, mikä muutoin on kielletty (muinaismuistolaki 11 §). Lupa voidaan sisällyttää tarpeellisiksi katsottuja ehtoja. Ehdot liittyvät yleensä muinaisjäännöksen tutkimiseen ennen kajoamista. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen päätös, jolla on annettu lupa muinaisjäännökseen kajoamiseen, on alistettava opetus- ja kulttuuriministeriön vahvistettavaksi, milloin päätös on Museoviraston lausunnon vastainen.

Luvan saamisesta muinaisjäännöksen kajoamiseen yleistä työhanketta ja kaavoitusta toteutettaessa säädetään muinaismuistolain 13 §:ssä. Yleistä työhanketta suunniteltaessa on hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako hankkeen tai kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä. Jos niin on laita, on siitä viipymättä ilmoitettava Museovirastolle asiasta neuvottelemista varten. Jollei neuvottelussa päästä yksimielisyyteen, on Museoviraston alistettava asia valtioneuvoston ratkaistavaksi.

Myös kaavoituksessa sovelletaan muinaismuistolain 13 §:ssä säädettyjä velvoitteita ja menettelyä. Säännös tulee sovellettavaksi rinnan maankäyttö- ja rakennuslain 9 §:n kanssa. Jälkimmäinen edellyttää, että kaavoitus perustuu kaavan merkittävät vaikutukset arvioivaan suunnitteluun ja sen edellyttämiin tutkimuksiin ja selvityksiin. Näihin kuuluvat muun muassa kaavoitettavan alueen sekä sen lähialueen luonnonoloja ja kulttuuriympäristöä koskevat tutkimukset ja selvitykset. MML:n 13 § korostaa

kaavoittajan vastuuta olla selvillä tunnetuista muinaisjäännöksistä. MRL:n 9 §:stä puolestaan seuraa velvollisuus huolehtia siitä, että saatavilla oleva tieto on riittävää kaavoituksen tarpeisiin.

Jos maankäyttöhankkeen toteuttaminen aiheuttaa tarpeen muinaisjäännöksen erityiseen tutkimiseen tai säilyttämiseen liittyviin toimenpiteisiin, vastaa yleisen tai suurehkon yksityisen maankäyttöhankkeen toteuttaja muinaismuistolain 15 §:n nojalla kustannuksista tai osallistuu niihin ellei sitä olosuhteet huomioon ottaen ole katsottava kohtuuttomaksi. Arkeologista kenttätöitä tilatessaan hankkeen toteuttajan tulee ottaa huomioon museoviranomaisen laatima tutkimustarpeen arviointi ja tutkimuksen tavoitteita koskeva lausunto. Lisäksi hankkeen toteuttajan on syytä ottaa huomioon arkeologiselle kenttätöille annetut laatuohjeet.

Muinaismuistolaki säättää myös menettelystä tapauksissa, joissa paljastuu ennestään tuntematon muinaisjäännös. Mikäli maata kaivettaessa tulee esiin merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä, tulee hankkeen toteuttajan keskeyttää työt ja ilmoittaa havainnoista museoviranomaiselle toimenpiteitä varten (MML 14 §).

2.3 Maa- ja vesialueiden omistajat

Maa- ja/tai vesialueen omistajat saavat tiedon kiinteistöllään sijaitsevasta muinaisjäännöksestä tai muusta arkeologisesta kohteesta suoraan museoviranomaisilta tai esimerkiksi kaavoituksen yhteydessä. Muinaisjäännöksiä ja muuta arkeologista kulttuuriperintöä koskevia tietoja ovat julkisesti nähtävillä myös Museoviraston ylläpitämässä, kaikille avoimessa muinaisjäännösrekisterissä.⁷ Jos omistaja itse toteuttaa maankäyttöhankkeen, hänen tulee ottaa huomioon kohdassa 2.2 hankkeen toteuttajalta edellytetyt asiat ja hakea tarvittaessa muinaismuistolain mukaista kajoamislupaa.

2.4 Arkeologisten kenttätöiden suorittajat

Arkeologisia kenttätöitä tekevät mm. Museovirasto ja museot, itsenäiset tutkijat, tieteelliset tutkimusryhmät, yliopistot, yksityiset yritykset ja Metsähallitus. Tutkimuslupamenettelyssä edellytetään, että kenttätöistä vastaavalla johtajalla on arkeologin koulutus ja riittävästi kokemusta kenttätöihankkeista. Muun tutkimushenkilökunnan kokoonpano ja osaaminen määräytyvät hankkeen ja sen tavoitteiden mukaan. Vastuullinen johtaja vastaa työryhmänsä pätevyydestä ja riittävästä osaamisesta.

Kenttätöiden suorittaja vastaa työn suunnittelusta, toteuttamisesta ja raportoinnista. Hänen tulee ottaa huomioon arkeologisen kenttätöiden laatuohjeet, joiden avulla työn tulosta arvioidaan. Hän vastaa arkeologisten tutkimuskysymysten asettamisesta ja valitsee tavoitteiden saavuttamisen kannalta tarkoituksenmukaiset kenttätöiden menetelmät ja -suorittamistavat. Suojelua koskevista ratkaisuista ja päätöksenteosta vastaa aina museoviranomainen.

Kenttätöiden tekemistä varten suorittaja laatii tutkimussuunnitelman ja hakee muinaisjäännökseen kajoavia tutkimuksia varten tutkimusluvan Museovirastolta. Suorittaja suunnittelee työn toteuttamisen ja resursoinnin siten, että kenttätö on mahdollista toteuttaa asetettujen tavoitteiden ja tutkimussuunnitelman mukaisesti. Suorittaja vastaa kenttätöiden kaikkien vaiheiden toteuttamisesta tutkimusluvan ehtojen mukaisesti. Kenttätöiden suorittajan tulee myös ilmoittaa kenttätöistä ja sen ajankohdasta maanomistajalle, alueen maakuntamuseolle ja muille työhön liittyville toimijoille.

⁷ Muinaisjäännösrekisteriä voi selata Museoviraston ylläpitämässä julkisessa kulttuuriympäristön rekisteriportaali: <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx>

2.5 Yliopistot ja tieteelliset seurat

Arkeologian opetusta annetaan Helsingin, Oulun ja Turun yliopistoissa. Kaikki järjestävät opetuskavvauksia ja inventointikursseja sekä tekevät arkeologisia kenttätöitä. Yliopistoilla on tärkeä rooli arkeologisten kenttätöiden kehittäjinä.

Suomessa toimii kolme tieteellistä arkeologista seuraa: Suomen arkeologinen seura (SARKS), Suomen keskiajan arkeologian seura (SKAS) ja Suomen klassillisen arkeologian seura (SKLAS). Ne pyrkivät kehittämään ja arvioimaan arkeologisen tutkimuksen tasoa keskustelutilaisuuksilla, seminaareilla ja julkaisuillaan.

2.6 Muut asiantuntijat

Arkeologisiin kenttätöihin liittyviä asiantuntijoita ovat mm. geofysikaalisten prospektointien tekijät, erilaisten dokumentointimenetelmien osaajat, ajoitus- ja analysilaboratorioiden asiantuntijat sekä konservattorit. Asiantuntijat tekevät työnsä kenttätöiden tilaajan ja hankkeesta vastaavan arkeologin kanssa, jotta työssä käytetään parhaiten soveltuvia menetelmiä ja työn tulokset ymmärretään oikein.

2.7 Harrastajat

Suomessa on laaja joukko erilaisia arkeologian, metallinetsinnän ja sukelluksen harrastajia, jotka voivat omalta osaltaan osallistua kulttuuriperinnön säilyttämiseen. Muinaismuistolaki koskee myös harrastajien toimintaa. Arkeologian harrastamiseen kuuluu myös uusien kohteiden etsiminen maastossa. Muinaisjäännösten etsintään kajoamattomilla menetelmillä ei tarvita Museoviraston lupaa. Arkeologian harrastajien on suositeltavaa hakeutua yhteistyöhön museoviranomaisten ja muiden arkeologisten toimijoiden kanssa. Museovirasto on julkaissut harrastajille oppaan muinaisjäännöksistä ja metallinetsinnästä.⁸

Hylkysukeltaminen on suosittua eikä siihen tarvita lupaa museoviranomaisilta. Sukellusten yhteydessä kohteita ei kuitenkaan saa vahingoittaa eikä niissä saa tehdä muutoksia. Neljälle rauhoitetulle hyllylle on määrätty muinaismuistolain perusteella suoja-alue eivätkä ne sen vuoksi ole vapaita virkistysukelluskohteita. Nämä kohteet ovat Gråharuna, St. Mikael ja Vrouw Maria Paraisten ulkosaaristossa sekä St. Nikolai Kotkan edustalla. Löydettäessä hylkykohde, jonka voidaan olettaa olleen uponneena yli sadan vuoden ajan, on löydöstä ilmoitettava viipymättä Museovirastolle, poliisille tai rajavartiolaitokselle. Museoviraston verkkosivuilla on annettu ohjeita virkistysukeltajille ja muille vedenalaisesta kulttuuriperinnöstä kiinnostuneille⁹.

⁸ Muinaisjäännökset ja metallinetsintä: Harrastajan opas. Museovirasto 2015.

<http://www.nba.fi/fi/File/2529/muinaisjaannokset-ja-metallinetsinta.pdf>

⁹ Ohjeita suojeleluun ja tiedon keruuseen:

http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_perinto/va_perinto/ohjeet

3 SÄILYTTÄMIS- JA TUTKIMUSTARPEEN ARVIOINTI

3.1 Arvioinnin tavoitteet

Museoviranomainen arvioi muinaisjäännöksen ja muun arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämisen- ja tutkimustarpeet. Arviointiin ryhdytään, kun asia tulee viranomaisen tietoon esimerkiksi kaavoituksen, rakennushankkeen tai tutkimuslupahakemuksen kautta. Arvioinnit edeltävät kaikkia kajoavia arkeologisia tutkimuksia. Arviointien tavoitteena on varmistaa, että arkeologinen kulttuuriperintö säilyy monimuotoisena, kaikkia alueita, aikakausia ja kohdetyppejä edustavana kokonaisuutena.

Arvioinneissa määritellään säilyttämisen ja tutkimuksen tavoitteet sekä toimenpiteet niiden saavuttamiseksi. Arviointi perustuu entuudestaan olemassa olevaan tutkimustietoon: tutkimusraportteihin, kirjallisuuteen, rekistereihin ja muuhun lähdeaineistoon sekä mahdollisiin maastotarkastuksiin. Arvioijana toimiva museoviranomainen analysoi hankkeen vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön.

Säilyttämistarpeen arvioinnissa punnitaan, onko alueen muinaisjäännöksistä ja muusta arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ylipäänsä riittävä ja luotettavaa tietoa. Sen lisäksi arvioidaan yksittäisten arkeologisten kohteiden merkitystä ja niitä koskevan tiedon riittävyttä.

Tutkimustarpeen arvioinnissa määritellään selvitykset ja muut toimenpiteet, joita tarvitaan alueella olevien muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden tarkastamiseksi tai löytämiseksi ja tunnistamiseksi. Museoviranomainen määrittelee sen jälkeen tarpeet ja tavoitteet, jotka yksittäisen muinaisjäännöksen tai arkeologisen kulttuuriperintökohteen tutkiminen edellyttää ennen maankäyttöhankkeen toteuttamista.

Puhtaasti tieteellisistä lähtökohdista tehtävissä tutkimuksissa toteuttaja määrittelee itse tutkimuksensa tarpeen ja tavoitteet. Viranomaiselle jää sen ja muiden seikkojen pohjalta arvioitavaksi, edellyttääkö suojele muutoksia tutkimussuunnitelmaan.

Tietoa on suositeltavaa kaikissa tilanteissa kerätä ensi sijassa kajoamattomilla tai mahdollisimman vähän kajoavilla menetelmillä, koska kajoavat menetelmät poistavat muinaisjäännöstä. Joissain tapauksissa kenttätyöt tehdään pääasiassa kajoavin menetelmin. Esimerkkinä voidaan mainita laajat ja ympäristövaikutuksiltaan huomattavat maankäyttö- ja rakennushankkeet. Niiden edellyttämissä kenttätöissä muinaisjäännös tai muu arkeologinen kulttuuriperintökohde tulee tutkia mahdollisimman kattavasti ennen hankkeen aloittamista.

4 TUTKIMUSSUUNNITELMA JA TUTKIMUSLUPA

4.1 Tutkimussuunnitelma

Huolellinen suunnittelu on olennainen osa arkeologista tutkimusta. Suunnitteluun liittyy tieteellisen kysymyksenasettelun lisäksi myös perehtyminen tutkittavaan kohteeseen, menetelmien valinta ja tutkimuskokonaisuuden jäsentäminen sekä tarvittavien voimavarojen arviointi. Suunnitelman valmistelu on keskeinen osa kaikenlaisten arkeologisten kenttätöiden laadunhallintaa.

Tutkimussuunnitelma tehdään kaikista kajoavista tutkimuksista. Se on suositeltavaa laatia myös tutkimuksissa, joissa ei kajota muinaisjäännökseen. Tutkimussuunnitelman tulee sisältää luotettavat ja kattavat tiedot tutkimuksen kohteesta, tavoitteista, menetelmistä, voimavaroista ja muusta toteuttamisesta, riskien hallinnasta ja tulosten raportoinnista.

4.2 Tutkimuslupa ja sen hakeminen

Muinaismuistolain 10 §:n nojalla Museovirastolla on oikeus tutkia rauhoitettua kiinteää muinaisjäännöstä sekä antaa lupa kiinteän muinaisjäännöksen tutkimiseen. Lupamenettely koskee sekä maalla että veden alla sijaitsevien muinaisjäännösten kajoavia tutkimuksia. Muinaismuistolain (295/1963) mukaista tutkimuslupaa ei tarvita, jos tarkoitus on tutkia muuta arkeologista kulttuuriperintökohdetta (esim. muinaisjäännösrekisterin muu arkeologinen kulttuuriperintökohde), joka ei ole kiinteä tai mahdollinen kiinteä muinaisjäännös. Tällaisten kohteiden kenttätutkimuksista on kuitenkin aina suositeltavaa ilmoittaa Museovirastoon ja maakuntamuseoon.

Lupamenettelyn tarkoitus on muun muassa varmistaa, että tutkimuksen vastuullinen johtaja on pätevä tehtäväänsä ja että tutkimussuunnitelma on tarkoituksenmukainen tavoitteisiin nähden. Lisäksi varmistetaan, että tutkimuksen toteuttamiseen on riittävät voimavarat. Lupaa haettaessa on esitettävä tiedot tutkimuksen kohteesta, tavoitteista, menetelmistä sekä arvio tutkimukseen käytettävistä resursseista ja niiden jakautumisesta. Etenkin löytöjen konservointiin on valmistauduttava jo suunnitteluvaiheessa riittävästi, erityisesti jos kenttätyön yhteydessä oletetaan löydettävän hyvin säilynyttä orgaanista tai vettynyttä materiaalia tai runsaasti metalliesineitä.

Tutkimuslupaa haetaan kirjallisesti Museovirastolta. Hakemus on jätettävä hyvissä ajoin ennen suunniteltua kenttätöiden aloittamisaikaa. Tutkimuslupa-asiat käsitellään normaalisti 30 vuorokauden kuluessa. Etenkin laajamittaisia ja pitkäkestoisia tutkimuksia koskevissa hakemuksissa on varauduttava pidempään käsittelyaikaan.

Käsittelyaika kattaa ajan asian vireille tulosta sen ratkaisuun. Hakemus tulee vireille sen saavuttua Museoviraston kirjaamoon. Jos hakemus on puutteellinen, Museovirasto kehottaa lähettäjä määrääjässä täydentämään sitä. Täydentämistarve pidentää lupa-asian käsittelyaika. Kiireellisissä tapauksissa tulee ottaa välittömästi yhteyttä Museovirastoon. Tutkimuslupapäätös on hallintopäätös, josta voidaan valittaa hallintolainkäyttölain (586/1996) mukaisesti tutkittavan kohteen sijaintipaikan hallinto-oikeuteen.

Tutkimuslupahakemus ja siihen liittyvä tutkimussuunnitelma voidaan tehdä Museoviraston laatimalla lomakkeella tai vapaamuotoisena. Vapaamuotoisen hakemuksen ja suunnitelman tulee sisältää lomakkeissa pyydyt tiedot. Lomakkeen käyttö on suositeltavaa, koska yhdenmukaiset ja kattavat tiedot helpottavat ja nopeuttavat hakemusten käsittelyä ja vertailua. Lomakkeet voi ladata Museoviraston verkkosivuilta ja täyttää sähköisesti.¹⁰

4.3 Tutkimusluvun sisältö

Museovirasto voi asettaa luvalla tarpeellisiksi katsomiaan ehtoja. Hakemuksia arvioidaan tapausittain, joten tutkimusluvut voivat erota toisistaan ehdoiltaan. Tutkimusluvun saaja toteuttaa tutkimukset

¹⁰ Ks. Muinaisjäännösten tutkimusluvut http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_perinto/tutkimus/muinaisjaannosten-tutkimusluvut

LAATUOHJEET

tutkimuslupahakemuksen, tutkimussuunnitelman ja lupaehtojen mukaisesti. Olennaiset muutokset tutkimussuunnitelmaan hyväksytetään Museovirastossa. Kenttätyön kuluessa ilmenevistä olennaisista muutostarpeista on aina oltava yhteydessä Museovirastoon.

Tutkimusluvassa käsitellään muun muassa seuraavia asiakokonaisuuksia:

- hakijan ja kenttätyön suorittajan velvollisuudet ja vastuut, joita liittyy maanomistajaan, korvauksiin ja muihin mahdollisiin lupiin
- kenttätutkimuksissa tapahtuvat muutokset ja niitä koskevat menettelytavat
- tutkimuksen raportointia, löytöjen käsittelyä ja konservointia koskevat ehdot ja ohjeet

5 ARKEOLOGINEN INVENTOINTI

5.1 Inventointi, sen tavoitteet ja tyypit

Arkeologinen inventointi on järjestelmällistä, tieteellisin menetelmin tehtävää arkeologisten kohteiden etsimistä ja tarkastamista. Inventoinnin tavoitteena on luoda yleiskuva alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja tuottaa tietoa inventointialueella sijaitsevien arkeologisten kohteiden määrästä, sijainnista ja tyypeistä. Inventoinnissa kajotaan kohteisiin vain sen verran kuin on tarpeellista kohteiden luonteen arvioimiseksi ja inventoinnin tavoitteiden mukaisten tietojen saamiseksi. Inventointiin sisältyy suunnittelu, kenttätyöt ja jälkityöt ja tulosten raportointi.

Tiedon monipuolistamiseksi inventoinneissa voidaan käyttää myös kajoamattomia tai kajoavia prospektointimenetelmiä. Prospektointimenetelmiä ovat esimerkiksi maatulkuutus, pintapaiminta sekä kairaukset ja koepistot. Vedenalaisinventointien yhteydessä tavallisia prospektointimenetelmiä ovat muun muassa viistokaiku- tai monikeilaluotaus. Inventointitiedon on oltava paikka- sekä ominaisuustiedoiltaan luotettavaa, ja sen on annettava selvä kuva inventoidun alueen arkeologisen kulttuuriperinnön sijoittumisesta ja muinaisjäännytystyypeistä.

Inventoinnin valmistelussa on aina hyvä olla yhteydessä Museovirastoon tai alueen maakuntamuseoon. Vaikka kajoamattomilla menetelmillä tehtävä inventointi ei edellytä tutkimuslupaa, on kenttätyön ajankohdasta suositeltavaa aina ilmoittaa, koska museoviranomaisen tehtävänä on seurata alueen arkeologista toimintaa ja tiedottaa ajankohtaisista asioista. Museoviranomaisilla voi myös olla tiedossa ilmoituksia ja kohteita, joita ei ole ehditty tarkastaa tai syöttää muinaisjäännytysrekisteriin. Museoviranomaisen kanssa on mahdollista myös tarkentaa inventoinnin tavoitteita ja tarpeita.

TIEDON LUOTETTAVUUDEN JA KATTAVUUDEN MERKITYS KOROSTUVAT ERITYISESTI SIKSI, ETTÄ PÄÄOSIN INVENTOINTITIEDON PERUSTEELLA MUSEOVIRANOMAINEN SELVITTÄÄ MM. SEURAAVIA KYSYMYKSIÄ:

- Onko alueella arkeologista kulttuuriperintöä?
- Vaikuttaako arkeologinen kulttuuriperintö suunniteltuun alueidenkäyttöön tai alueidenkäyttö arkeologiseen kulttuuriperintöön?
- Mikä on yksittäisen muinaisjäännyksen merkitys suhteessa alueen muihin muinaisjäännyksiin paikallisella, maakunnallisella tai valtakunnallisella tasolla?
- Mikä on arkeologisen kulttuuriperinnön suhde rakennettuun ympäristöön ja maisemaan?
- Ovatko aikaisemmat tiedot tai tulkinnat arkeologisesta kulttuuriperinnöstä muuttuneet? Mikä on muuttuneiden tietojen merkitys hankkeen vaikutusten arvioinnissa?
- Millä perusteilla muinaisjäännyksen tai muun arkeologisen kohteen laajuus määritellään? Tarvitseeko muinaisjäännyksen erikseen määritellyn suoja-alueen?
- Mitkä kaavamerkinnot soveltuvat parhaiten suojeltavien kohteiden ja niiden ympäristöjen merkitsemiseen? Miten kaavamerkinnot selitys ja määräysosa laaditaan?
- Millaista maa- tai vesialueen käyttöä muinaisjäännyksen tai muun arkeologisen kulttuuriperintökohteen läheisyyteen voidaan osoittaa? Miten kohteen lähimaisema tai ympäristö tulisi ottaa huomioon kaavoituksessa?

Inventoinnit voidaan jakaa seuraaviin tyyppeihin:

Arkistoinventointi tai arkistoselytys sisältyy kaikkien arkeologisten inventointien esitöihin. Tavoitteena on maastossa tarkastettavien alueiden tai kohteiden alustava määrittäminen ja paikantaminen arkistolähteiden, rekistereiden ja muun lähdeaineiston perusteella. Arkistoinventointia voidaan tarvittaessa täydentää myöhemmin maastotarkastuksilla tai tarkastussukelluksilla. Arkistoinventointi on perusteltua tehdä, kun vaikutusalue ei ole vielä tarkasti tiedossa (esimerkiksi liikenneväylien vaihtoehtoiset linjaukset) tai kun tarvitaan tietoa tietyn alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. Arkistoinventointi voi olla myös osa kaivauksen esitöitä. Arkistoinventointi on vain poikkeustapauksissa riittävä varsinaisiin suojelua koskeviin ratkaisuihin.

Yleisinventointeihin kuuluvat muun muassa kuntainventointi, kaavainventointi (maakunta-, yleis- ja asemakaavataso), linjainventointi (esimerkiksi voima-, putki- ja tielinjat sekä merikaapelit) ja rantainventointi. Näissä inventoitavan alueen rajaus perustuu hallinnollisiin tai kaava- tai muun suunnitelma-alueen rajoihin. Tavoitteena on arkeologisten kohteiden määrän, sijainnin, tyyppien ja laajuuden kattava selvittäminen. Inventoinnissa otetaan huomioon yleensä eri-ikäiset ja -tyyppiset kohteet. Yleisinventointeja voidaan tarvittaessa täydentää teemainventoinnein (ks. seuraava kohta). Yleisinventointi on perusteltua tehdä, kun aluetta ei ole lainkaan inventoitu, aikaisemmat inventoinnit eivät ole riittäviä tai ne ovat vanhentuneita.

Teemainventoinnin lähtökohtana on tutkimuskysymys, aihepiiri tai kohdetyyppi. Teemainventointeja saatetaan tehdä myös kaavoituksessa lisätietojen hankkimiseksi. Teemana voi olla kohdetyyppi, periodi, kulttuuri- tai luonnonympäristön kokonaisuus (esimerkiksi rautakautinen asutus, sotahistorialliset kohteet, kaupunkiarkeologia jne.). Inventoinnin tavoitteena on teemaan liittyvien arkeologisten kohteiden määrän, tyyppien ja laajuuden selvittäminen mahdollisimman kattavasti. Laajan alueen yleisinventointi saattaa olla myös tarkoituksenmukaista organisoida temaattisiin kokonaisuuksiin, jolloin työ voidaan jakaa useammalle eri teemoihin erikoistuneelle tutkijalle.

Tarkkuusinventointi on rajatun alueen, määritellyn kokonaisuuden tai yksittäisen kohteen määrittämiseksi tehtävä maastotyö, jonka tavoitteena on selvittää mahdollisimman luotettavasti kohteen laajuus ja luonne. Tavallisesti tarkkuusinventoinnissa rajataan kohteita havainnoimalla ja kartoittamalla maan pinnalle näkyviä rakenteita ja muita piirteitä. Joissain tapauksissa kohteiden laajuuden ja säilyneisyyden määrittäminen voi edellyttää myös vähäisiä kajoavia menetelmiä. Tarkkuusinventointi voi olla tarpeellinen esimerkiksi asemakaava-alueen inventoinnissa tai tehtäessä tarkempaa selvitystä yleisinventoinnin yhteydessä. Tarkkuusinventointia voidaan hyödyntää myös kaivausten valmisteluun liittyvissä esitutkimuksissa.

Tarkkuusinventoinnissa käytetään ensisijaisesti erilaisia kajoamattomia tai vähäisesti kajoavia prospektointimenetelmiä kuten pintapöimintää, kairausta, pieniä koekuoppia sekä geofysikaalisia ja -kemiallisia menetelmiä tai kaukokartoitusmenetelmiä. Mikäli tarkkuusinventoinnissa on tarkoitus määrittää kiinteän muinaisjäännöksen laajuus (esim. peltoalueilla sijaitsevien kohteiden kulttuurikerros) kajoavin menetelmin, on kenttätööhön haettava tutkimuslupaa Museovirastosta.

5.2 Inventoinnin raportointi

Inventoinnin tärkein dokumentti on inventointiraportti. Raportin käytön ja arvioinnin kannalta on oleellista, että siihen on selvästi kirjattu inventoinnille asetetut tavoitteet. Maankäyttöhankkeisiin liittyvissä inventoinneissa on tärkeää, että tekijä ilmoittaa kenttätöön tulokset ensin museoviranomaiselle, joka arvioi selvitysten riittävyyden suhteessa tavoitteisiin ja mahdolliset täydennystarpeet.

Laatuohje: Inventoinnista laaditaan raportti, jossa on selkeät, yksityiskohtaiset ja luotettavat tiedot. Raportti toimitetaan heti sen valmistuttua Museovirastoon ja alueen maakuntamuseoon. Raportti toimitetaan Museoviraston antamien ohjeiden mukaisesti paperisena ja sähköisenä¹¹. Raportin lisäksi toimitetaan myös kohteiden sijaintitiedot ja rajaukset paikkatietomuodossa. Inventointiraportin on sisällettävä seuraavat tiedot ja liitteet:

1. Inventoinnin perustiedot

Työn suorittaja ja hänen edustamansa organisaatio
 Selvityksen tai inventoinnin syy (*kaavoitus/rakennushankkeen suunnittelu/tieteellinen kysymys*)
 Työn rahoittaja/tilaaja
 Inventoinnin laji (*arkistoinventointi/yleisinventointi/teemainventointi/tarkkuusinventointi/ennestään tunnetun kohteen tarkastus*)
 Kenttätyöajankohta
 Dokumentointi- ja löytöaineiston arkistointi- ja kokoelmatiedot

2. Selvitys siitä, miten inventointi täyttää asetetut tavoitteet

Tavoitteenasettelu ja niiden täyttyminen
 Tutkimuskysymysten vastaukset ja perustelut
 Mahdollinen tilaajan tarpeiden selostaminen ja niihin vastaaminen

3. Selostus käytetystä lähdeaineistosta

Inventoinnissa käytetyt lähdeaineistot ja niiden valinnan perustelut
 Historiallisista kartoista aina arkistotunnus tai muu yksilöivä lähdetieto
 Arvio käytetyn lähdeaineiston riittävydestä
 Lähdeaineiston perusteella tehdyt tulkinnat havainnoista ja niiden perustelut

4. Selvitys inventoidusta alueesta ja sen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä

Inventoinnin laajuus ja kohdentuminen.
 Inventoinnin kattamat aikakaudet ja muinaisjäännytyypit.
 Kartta kaikista maastossa inventoiduista alueista.
 Selostus inventoinnin ulkopuolelle jääneistä alueista.
 Selostus muista inventoinnin kattavuuden ja tulosten ymmärtämisen kannalta merkittävistä seikoista.

5. Lyhyet selvitykset

Alueen tutkimushistoria.
 Alueen esihistoria ja historian pääpiirteet sisältäen asutus- ja maankäyttöhistorian.
 Vesistöhistoria.
 Topografia ja luonnonympäristö.

6. Selostus havainto-olosuhteista

Tieto inventoinnin aikana vallinneista havainto-olosuhteista.
 Arvio olosuhteiden vaikutuksesta havaintoihin ja tulkintoihin.

7. Selvitys kohteiden tarkastamisesta, menetelmistä ja niiden pohjalta tuotetusta tiedosta

Tieto siitä, mitkä ennalta tunnetut muinaisjäännekohteet tai muut arkeologiset kohteet on tarkastettu.

¹¹ Ks. Kenttätöiden raportointi ja löytöjen käsittely:

http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/esinekokoelmat/arkeologiset_esinekokoelmat/raportointi

Tieto siitä, mitä ennalta tunnettuja muinaisjäännöksiä tai muita kohteita ei ole tarkastettu ja miksi tarkastusta ei ole tehty.

Tieto siitä, miten ennalta tunnettuja muinaisjäännöksiä tai muita kohteita koskevia tietoja on korjattu tai muutettu havaintojen perusteella.

Arvio siitä, miten kattava uusien kohteita koskeva tieto on.

Tieto siitä, miten ja millä perusteella muinaisjäännökset ja arkeologiset kulttuuriperintökohteet on rajattu tai rajauksia on tarkistettu.

8. Selostus muiden tahojen hallussa olevista tai olleista löydöistä

Tiedot ja kuvat löydöistä.

Löytäjän yhteystiedot, jos löytäjä on antanut suostumuksensa.

9. Yksityiskohtaiset kohdekuvaukset arkeologisista kohteista

Yksityiskohtaiset tiedot, jotka kuvaavat tyyppin ja ajoituksen.

Paikkatiedot kirjallisessa ja numeraalisessa muodossa.

Liitekartat kohteiden sijainnista.

Kohteiden rajaukset ja niiden perustelut.

Liitekartat kohteiden aluemaisista rajauksista.

Arvio kohteen suhteesta muihin tunnettuihin kohteisiin ja yhteydestä alueen historiaan.

10. Löytöluettelo

Raportin paperiversion yhteydessä toimitetaan **erillinen** luettelo löydöistä (ei liitteenä).

Löytöluettelon sähköisen version voi yhdistää raportin sähköisen version loppuun.

5.3 Kohteen kuvaaminen

Kohdekuvauksella tarkoitetaan kaikkia kohteeseen liittyviä tietoja. Kohdekuvauksen perustietojen tulee olla sellaisenaan siirrettävissä Museoviraston ylläpitämään muinaisjäännösrekisteriin, mutta inventointiraportissa olevan kuvauksen on perusteltua olla laajempi. Inventoinnin valmisteluvaiheessa kerättyjen tietojen ja maastossa tehtyjen havaintojen ohella kohdekuvaukseen kuuluvat muut kohdetta koskevat olennaiset tiedot ja eri tietojen perusteella tehdyt tulkinnat.

Kaikki inventointityön aikana havaitut ja todetut kohteet on hyvä kuvata raportissa, vaikka niitä ei olisi tarkastettu maastossa. Mikäli inventointiraportti sisältää tietoja kohteista, jotka on paikannettu pelkästään lähdeaineiston (esim. historialliset kartat tai laserkeilausaineisto) perusteella, tämä on mainittava raportissa. Laserkeilausaineistoa käytettäessä on aina mainittava, onko aineistossa havaittu anomalia tarkastettu vai ei. Tiedon, havaintojen ja tulkintojen on selvästi erotuttava toisistaan.

Kohdekuvauksen on sisällettävä seuraavat tiedot:

1. Kohdekohtaiset tiedot

Kohteen nimi, sijainti, rajausta ja rajauksen tarkkuus.

Kohteen sijainti määritetään koordinaattien lisäksi sanallisesti siten, että kuvauksesta käy ilmi esimerkiksi sijainti suhteessa lähimpään vesistöön tai maantiehen. Kohdekuvauksesta käy ilmi, millä perusteella rajausta on tehty.

Kohteen laji ja status

Kohteen laji ja status määritellään käyttämällä muinaisjäännösrekisterin lajiluokkia (ks. luku 8.4).

Tässä yhteydessä arvioidaan kohteen status esittämällä perusteltu arvio siitä, onko kyseessä muinaismuistolain tarkoittama kiinteä muinaisjäännös tai muu arkeologinen kulttuuriperintökohde. Inventointiraportissa ei tule

käyttää mainintaa ”suojelukohde”. Inventoijan arvio ja ehdotus on tärkeä, sillä museoviranomainen ottaa sen huomioon määrittäessään kohteen suojelu- tai säilyttämistarpeen.

Kohteen tyyppi ja alatyppi.

Määrittelyssä on suositeltavaa käyttää muinaisjäännösrekisterin tyyppejä (ks. luku 8.4). Niitä voidaan tarvittaessa tarkentaa tai täsmentää.

Arvio ajoituksesta.

Ajoituksen määrittelyssä noudatetaan muinaisjäännösrekisterin asiasanoitusta, mutta lisäksi täsmällisemmät ajoitukset (esimerkiksi vuosiluvut) ilmoitetaan, mikäli ne ovat tiedossa.

Arvio kohteen säilyneisyydestä alueen historialliseen ja nykyiseen maankäyttöön pohjautuen.

Säilyneisyyden määrittelyssä käytetään asteikkoa: koskematon/ osittain säilynyt/ tuhoutunut kokonaan.

Kohteen merkitystä kuvaavat ominaisuudet.

Muinaisjäännösten tai muun arkeologisen kulttuuriperinnön merkittävyyden arviointi ei kuulu inventoinnin yhteyteen, tuhoutuneet arkeologiset kohteet on aina mainittava erikseen. Arvioinnin kannalta olennaisia ominaisuuksia (tutkimuksellinen, ympäristöllinen tai historiallinen merkitys) on kuitenkin syytä tuoda esiin kohteiden sanallisissa kuvauksissa.

Kenttätyön ajankohta.

Inventointiraportissa kerrotaan kohteen tarkastuspäivä. Mikäli kohdetta ei ole tarkastettu maastossa, se on aina mainittava.

Käytetyt tutkimus-, prospektointi- ja dokumentointimenetelmät.

Käytetyt dokumentointivälineet.

Elektronisista mittauslaitteista mainitaan merkki ja malli.

Dokumentointi- ja löytöaineiston arkistointi- ja kokoelmatiedot.

2. Lähdeaineistoa koskevat tiedot

Mitä aineistoja hyödynnetty, tarvittaessa myös mitä ei ole käytetty.

Kohteen suhde tutkimusalueen luonnon- ja vesistöhistoriaan ja rakennettuun ympäristöön.

Kohteen suhde tutkimusalueen muihin samaa ajanjaksoa ja tyyppiä edustaviin arkeologisiin kohteisiin.

Historiallinen maankäyttö (historiallisiin karttoihin perustuvat havainnot ja tulkinnat).

Kohteeseen liittyvät historiatiedot ja sen suhde historiallisiin kokonaisuuksiin, esimerkiksi kulkureitteihin, perimätietoon.

Kohteeseen liittyvät arkistotiedot, tutkimushistoria ja aikaisemmat löydöt ja tulkinnat.

Kohteeseen liittyvät muut aineistot ja niihin perustuvat havainnot ja tulkinnat, esimerkiksi laserkeilausaineisto (havainnot ja tieto tarkastetuista havainnoista karttaliitteenä).

3. Kohteen ympäristöä ja maastoa koskevat tiedot ja havainnot

Havainnointiolosuhteiden kuvaus ja arviointi.

Tehdyt havainnot.

Kohteeseen liittyvät rakenteet ja muut elementit sekä kohteeseen liittyvä löytöaineisto.

Luonnonympäristön ympäristön kuvaus.

Maaperä, kasvillisuus-/ metsätyyppi ja topografia kuvataan kohteessa ja sen välittömässä lähiympäristössä.

Arvio kohteen vallitsevasta maankäytöstä ja sitä koskevista mahdollisista muutoksista, jos tiedossa. Tarvittaessa rakennetun ympäristön yleispiirteinen kuvaus.

Kohteesta riippuen tarvittaessa myös arvio asutuksen iästä ja jatkuvuudesta.

Esimerkiksi autioituneet kylätontit.

6 ARKEOLOGINEN KAIVAUS

6.1 Esitutkimus

Esitutkimus voi sisältää kajoavia ja kajoamattomia menetelmiä. Esitutkimusten tavoitteet määritellään tapauksittain, ja niillä täydennetään aikaisempaa esimerkiksi inventoinnin, maastotarkastuksen tai tarkastussukelluksen pohjalta saatua tietoa. Esitutkimuksen tuloksia käytetään arkeologisen kulttuuriperinnön suojeluun ja tutkimukseen liittyvässä päätöksenteossa, kuten kenttätöiden suunnittelussa ja siihen tarvittavien resurssien arvioinnissa.

Esitutkimusten tavoitteista vastaa maankäyttö- ja rakennushankkeessa museoviranomainen. Tieteellisessä tutkimustyössä tavoitteet asettaa tutkimuksen vastuullinen tekijä, esimerkiksi tutkimuslaitos tai yksityinen tutkija. Esitutkimukset tehdään mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta niiden tulokset voidaan ottaa huomioon myöhempiä toimenpiteitä suunniteltaessa.

Esitutkimus voidaan toteuttaa useiden prospektointimenetelmien yhdistelmänä parhaan lopputuloksen saavuttamiseksi. Prospektointimenetelmiä ovat esimerkiksi maatulkuutus, viistokaikuluotaus, pintapoiminta, kairaukset ja koepistot tai maan kuoriminen kaivinkoneella. Menetelmiä valittaessa pyritään tuottamaan esitutkimuksen tavoitteisiin nähden relevanttia ja riittävän luotettavaa tietoa.

Esitutkimusten menetelmiin ja niiden valintaan vaikuttaa sekä arkeologisen kohteen että sitä koskevan hankkeen luonne ja laajuus. Useimmissa tapauksissa esitutkimuksen periaatteena on saada kohteesta riittävästi tietoa kajoamalla siihen mahdollisimman vähän. Tämän menettelyn tavoitteena on säilyttää kohteesta enemmän tulevaisuuteen. Suunnitteluun liittyvissä hankkeissa esitutkimuksen tavoitteena on myös tuottaa tietoa toteutettavien ratkaisujen pohjaksi, mikä säästää kustannuksia ja vähentää riskejä.

Kajoavat esitutkimukset ovat tarpeen erityisesti silloin, kun kaivaustutkimukset ovat välttämättömiä. Tämä koskee varsinkin suuria maankäyttö- ja rakentamishankkeita. Esitutkimuksen tulosten perusteella laaditaan tarkempi työ- ja resurssisuunnitelma ja valitaan kohteeseen parhaiten soveltuvat menetelmät ja tutkimustavat. Joissain tapauksissa esitutkimukset voivat olla laaja-alaisia ja edellyttää esimerkiksi pintamaakerrosten poistoa.

TARVE ESITUTKIMUKSELLE VOI TULLA ESIMERKIKSI SEURAAVISSA TILANTEISSA:

- Kaavoitushanke tai yksittäinen rakennus- tai maankäyttöhanke, jonka vuoksi tarvitaan tarkempaa tietoa arkeologisen kulttuuriperinnön luonteesta ja laajuudesta suunnittelua varten.
- YVA-lain (1994/468) tarkoittaman hankkeen ympäristövaikutusten arviointi, jossa arvioidaan hankkeen vaikutus arkeologiseen kulttuuriperintöön.
- Tutkimushanke, jossa tarvitaan tietoja arkeologisen kohteen ominaisuuksista tarkempaa määrittelyä tai kenttätöiden suunnittelua varten.
- Muinaisjäännöksen tai muun arkeologisen kohteen restaurointia, hoitoa tai käyttöä koskeva hanke, jota varten tarvitaan tietoa kohteen kunnosta ja ominaisuuksista.
- Muinaisjäännöksen tai muun arkeologisen kohteen seuranta, jossa hankitaan tietoa kohteella vallitsevien olosuhteiden muutoksista ja niiden vaikutuksista.
- Luonnontapahtumien vaikutuksesta tuhoutuvan muinaisjäännöksen tai muun arkeologisen kohteen tutkimus.
- Kenttätyömenetelmien opetus, kokeilu ja kehittäminen.

6.2 Kaivaus

Kaivaus on arkeologisen kohteen tai sen osan järjestelmällinen, arkeologisin menetelmin tehtävä kajoava tutkimus. Sen avulla vastataan tutkimuskysymyksiin paljastamalla maaperässä tai vedenpohjassa olevat jäljet ihmisen toiminnasta. Kaivauksen keskeisiin töihin kuuluvat kulttuurikerrosten ja rakenteiden esiin ottaminen, havainnointi ja dokumentointi, näytteiden otto sekä löytöjen talteenotto. Kenttätyövaiheen jälkeen seuraa jälkityövaihe, jolloin kaivauksessa kertynyt aineisto järjestetään, analysoidaan ja tulkitaan. Kaivaustapahtumat, havainnot ja arkeologisen aineiston perusteella tehdyt tulkinnat ja johtopäätökset esitetään kaivauksen raportissa. Muinaisjäännökseen kajoava kenttätyö edellyttää aina Museoviraston tutkimuslupaa. Tutkimusluvan saaja vastaa koko kenttätyöprosessista, suunnittelusta raportointiin.

Kaikki arkeologiset kaivaukset perustuvat tutkimukselliseen kysymyksenasetteluun, mutta niitä voidaan jaotella lähtökohtiensa ja tavoitteidensa mukaisesti seuraavasti:

Toimeksiantokaivaus tai tilauskaivaus: Kajoava kenttätyö, joka toteutetaan tiedossa olevan hankkeeseen yhteydessä ja siihen liittyen. Toimeksiantoihin perustuvia tai tilauksesta tehtäviä kaivauksia tehdään erityisesti maankäyttöhankkeiden yhteydessä, jolloin viranomainen on säilyttämis- ja tutkimustarpeen arvioinnissa edellyttänyt arkeologisia kaivauksia ennen hankkeen toteuttamista. Hankkeen toteuttaja tilaa tarvittavat työt arkeologiselta toimijalta ja vastaa niiden kustannuksista.

Pelastuskaivaus: Kajoava kenttätyö, jota joudutaan tekemään kun maankäytössä tai muu toiminnan yhteydessä on yllättäen tai odottamatta paljastunut muinaisjäännös tai muu arkeologista tutkimusta edellyttävä kohde. Kyseessä voi olla tilanne, jossa kohde on ennestään tuntematon tai hankkeessa on kajottu muinaisjäännökseen ilman Museoviraston lupaa. Pelastuskaivauksia voidaan joutua tekemään esimerkiksi myrskyjen tai tulvien aiheuttaminen tuhojen takia. Kaivaus toteutetaan tavallisesti toimeksiantokaivauksen tapaan, yleensä kiireellisenä.

Tutkimuskaivaus: Kajoava kenttätyö, joka tehdään tieteellisen tutkimushankkeen yhteydessä asetettujen kysymyksen selvittämiseksi. Tutkimuskaivauksia voidaan tehdä myös muissa yhteyksissä, esimerkiksi muinaisjäännöksen tai muun arkeologisen kohteen hoidon, käytön tai restauroinnin suunnittelua varten.

Opetuskaivaus: Kajoava kenttätyö, joka tehdään ammatillisen koulutuksen yhteydessä. Tavoitteena on perehdyttää opiskelijat arkeologian tutkimusmenetelmiin.

Yleisökaivaus: Kaivaus, joka on avoin kaikille arkeologiasta kiinnostuneille. Tavoitteena on arkeologian popularisointi ja tutustuminen tieteenalan tutkimusmenetelmiin.

Arkeologista kaivausta suunniteltaessa tarvitaan luotettavaa tietoa ainakin seuraavista asioista; arkeologisen kohteen laajuus ja säilyneisyys, kulttuurikerroksen paksuus sekä sen mahdollinen vaihtelu, rakenteiden määrä sekä luonne ja löytöjen määrä sekä luonne. Yllättävien ja kiireellistenkin kaivausten yhteydessä on pyrittävä selvittämään nämä seikat mahdollisimman hyvin etukäteen, käyttäen tarvittaessa esitutkimusmenetelmiä.

Kaivauksessa arkeologinen kohde poistetaan kaivetuilta osiltaan, joten tutkimus ei ole toistettavissa. Kaivauksen avulla kohteen sisältämä tieto kuitenkin dokumentoidaan ja talletetaan arkistoihin sekä kokoelmiin, jolloin tieto voidaan käyttää uudestaan.

6.3 Arkeologinen valvonta

Valvonta on arkeologin tekemä maaperään tai vedenpohjaan kajoavan työn seuranta erilaisilla kaivutyömailla. Museoviranomainen voi edellyttää arkeologista valvontaa tunnetussa muinaisjäännöskohteessa tai sen välittömässä läheisyydessä tehtävissä maankaivu- tai ruoppaustöissä. Valvontaa voidaan edellyttää myös alueilla, joilla epäillään olevan muinaisjäännöksiä. Arkeologisessa valvonnassa tarkkaillaan, tuleeko työssä esiin esimerkiksi ennestään tuntemattomia kiinteitä muinaisjäännöksiä tai paljastuuko jo tunnetusta muinaisjäännöksestä rakenteita tai muuta tärkeää tietoa. Valvontaa tekevän arkeologin tulee tarvittaessa keskeyttää kaivutyö.

Valvontaa edeltää aina museoviranomaisen säilyttämisen- ja tutkimustarpeen arviointi, jonka yhteydessä on todettu suunniteltujen kaivutöiden arkeologisen seurannan tarpeellisuus. Kaivutyöt suunnitellaan siten, että muinaisjäännökseen kajotaan mahdollisimman vähän. Muinaisjäännöksen, kulttuurikerroksen tai rakenteiden tullessa esiin työt keskeytetään paljastuneiden jäännösten kohdalla. Valvonta on etukäteen suunniteltu, mutta sitä ohjaavat käytännössä myös kaivutyömaan aikataulu sekä työn aikana mahdollisesti löytyvän muinaisjäännöksen edellyttämät toimenpiteet.

Mikäli valvonnassa paljastunutta jäännöstä ei säilytetä paikallaan, se tutkitaan ja dokumentoidaan arkeologisin menetelmin ennen kaivutyön jatkamista. Tutkimus- ja dokumentointitoimenpiteet eivät eroa varsinaisesta arkeologisesta kaivauksesta. Valvonnan avulla saadun tiedon tulee olla muiden arkeologisten kenttätöiden tapaan paikkatiedoiltaan ja sisällöltään luotettavaa.

VALVONTAA VOIDAAN TEHDÄ ESIMERKIKSI SEURAAVISSA TILANTEISSA:

- Työmaan alueella sijaitsee jo ennestään osittain tuhoutuneita muinaisjäännöksiä (esimerkiksi kaupungin katualue tai satama).
- Kaivutyö sijoittuu lähelle tunnetun muinaisjäännöksen rajaa tai sen rajalle.
- Kaivutyö rajoittuu työmaa-alueen täytemaa- tai pintakerrokseen, jolloin valvonnalla varmistetaan niiden alla olevien muinaisjäännösten osien säilyminen.
- Kaivutyö on pienialainen ja vähän muinaisjäännökseen kohdistuva suhteessa muinaisjäännösalueen koko laajuuteen (esimerkiksi historiallisen tielinjan poikki tehtävä putkikaivanto).
- Pitkä kaivulinja, esimerkiksi vesihuoltolinja tehdään tunnettujen muinaisjäännösten tuntumaan tai alueelle, jossa oletetaan olevan ennestään tuntemattomia muinaisjäännöksiä.

6.4 Kaivauksen ja muun kajoavan kenttätöiden raportointi

Arkeologisen kaivauksen laadun arvioinnin keskeisin dokumentti on kaivausraportti liitteineen. Raportissa esitetään kaivauskohteen ja -hankkeen taustatietojen ohella tulokset eli dokumentoidut havainnot sekä lähdeaineistoon ja havaintoihin pohjautuvat tulkinnat ja johtopäätökset. Tutkimusraportti koostuu tekstiosuudesta, tekstiä täydentävistä kuvista, kuva- ja karttaluetteloista sekä kartoista. Raporttiin liitetään matriisit, mikäli kaivauksella on käytetty stratigrafista kaivausmenetelmää. Kaivauksen raportointiin sisältyvät myös sen aikana tuotetut ja tallennetut kuva-aineistot ja sähköinen mittausdata.

On tärkeää, että raportista ilmenevät kaikki käytetyt tutkimusmenetelmät perusteluineen. Tuloksia on analysoitava ja tulkittava lähdekriittisesti. Lisäksi tulee arvioida, kuinka kaivaukselle asetetut tavoitteet on saavutettu. Raportista on selvittävä kaikki kairauspisteet, näytteenottokohdat, pintapoismitut peltoalueet ym. paikat, joissa on tehty arkeologisia kenttätöitä.

Koekaivaukset, esitutkimukset ja valvonnat dokumentoidaan ja raportoidaan samoin periaattein kuin varsinaiset kaivauksetkin. Mikäli kenttätöihin liittyy esimerkiksi geofysikaalinen tai muu erillinen tutkimus omine raportteineen, se tulee se liittää kenttätyöraporttiin. Kenttätöitä kuvaavasta raportista on käytävä ilmi, kuinka erillistutkimusta hyödynnettiin hankkeessa ja tehdyissä tulkinnoissa.

Arkeologisen valvonnan raportissa tulee olla myös selostus rakennustöistä, joihin tutkimukset liittyivät. Lisäksi tulee selvittää, mitä aluetta rakennushanke koskee ja millä alueella kaivetaan maaperää hankkeen vuoksi. Raportissa eritellään alueet, joissa valvontaa tehtiin sekä paikat, joissa havaittiin kiinteitä muinaisjäännöksiä. Tärkeää on myös tieto siitä, tutkittiinko ja poistettiinkö kaikki alueella sijaitsevat muinaisjäännökset vai jäikö muinaisjäännöstä edelleen alueelle. Raportista on käytävä ilmi selvästi, missä ja millä syvyydellä tutkimattomat jäännökset sijaitsevat.

Tutkimusluvan ehtoissa määrätään, missä aikataulussa ja millä tavalla kenttätyöraportti tulee toimittaa Museovirastoon. Tutkimuslupaa edellyttävän kenttätyön raportti toimitetaan Museovirastossa ensin luvan myöntäneelle taholle, joka välittää sen edelleen arkistoon. On otettava huomioon, että esitutkimusten tuloksia saatetaan tarvita jatkotoimenpiteiden tarpeen arvioinnissa suhteellisen pian kenttätöiden päätyttyä. Kenttätyöstä vastaavan toimijan tulee sopia tarkoituksenmukaisesta aikataulusta muiden osallisten kuten viranomaisten ja hankkeen toteuttajan/tilaajan kanssa. Raportissa tulee kiinnittää huomiota tulosten, tulkintojen ja johtopäätösten selkeyteen ja havainnollisuuteen, sillä raporttia voivat käyttää hyvin erilaiset toimijat. Kartat ja kuvat ovat tarpeen. Raportoinnissa on hyvä ottaa huomioon, että dokumentointi- ja löytöaineiston tallettavat arkistot ja kokoelmat antavat dokumentointiaineiston, tutkimusraportin, karttaesitysten sekä löytöluettelon muotoa ja toimittamista koskevia erillisiä ohjeita.

Laatuohje: Kaivauksesta ja muusta kajoavasta kenttätyöstä laaditaan raportti, jossa on selvät, yksityiskohtaiset ja luotettavat tiedot kenttätyön toteuttamisesta, tuloksista ja niihin perustuvista tulkinnoista. Raportti toimitetaan Museovirastoon tutkimusluvassa määrättyjen ehtojen ja Museoviraston antamien ohjeiden mukaisesti paperisena ja sähköisenä¹². Kaivausraportin on sisällettävä seuraavat tiedot ja liitteet:

1. Perustiedot kenttätyöstä

Hanke, johon tutkimus liittyy
Rahoittaja/tilaaja
Tutkimuksen kysymykset ja tavoitteet
Voimavarat
Kenttätyöaika

2. Tutkimuksiin osallistuneet toimijat

Toimijoiden sekä heidän tehtäviensä ja vastuidensa esittely

3. Lyhyt selvitys kohteen tutkimushistoriasta

Tutkija, tutkimusvuosi
Käytetyt tutkimusmenetelmät ja tehdyt toimenpiteet

¹² Ks. Kenttätöiden raportointi ja löytöjen käsittely:

http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/esinekokoelmat/arkeologiset_esinekokoelmat/raportointi

Tutkimusalueen raja

Löydöt ja muut oleelliset havainnot

Tulkinnat

4. Ympäristön ja historian kuvaus

Luonnon ja kulttuuriympäristön ominaispiirteet

Alueen esihistoria ja historia sekä asutus- ja maankäyttöhistoria

Vesistöhistoria

Maa- ja kallioperä sekä topografia

Maankäyttö ja siihen mahdollisesti liittyvät suunnitelmat

5. Lähdeluettelo

Arkistolähteet, kirjallisuus ja muut lähteet.

6. Tieto käytetystä koordinaatti- ja korkeusjärjestelmästä sekä koordinaatistosta

7. Kenttätyön kuvaus

Työn kulku.

Työvaiheet ja niihin käytetty aika.

Käytetyt menetelmät ja niiden valinnan perustelut.

Työskentely- ja havainnointiolosuhteet.

Muut työhön vaikuttaneet tekijät.

Tieto siitä, miten laajalti muinaisjäännöstä on kaivettu ja mikä on jäänyt kaivamatta.

8. Dokumentoinnin periaatteet

Mitä on dokumentointi ja millä menetelmillä.

Dokumentoinnin tarkkuus ja sen perustelut.

9. Löytöjen talteenoton periaatteet

Mitä on talletettu ja miksi.

Miten löydöt on käsitelty kentällä ja jälkitöissä.

Löytöjen tallettamisen tarkkuus ja sen perustelut.

Löytöyhteyden kuvaamistapa.

10. Yleiskartta

Liitteenä tutkitut alueet ja havaintokohdat osoittava, tarkoituksenmukaisessa mittakaavassa oleva ja tunnettuun maantieteelliseen koordinaatistoon sidottu yleiskartta.

11. Muut kartat ja valokuvat (ks. kohta 6.5)

Liitteenä dokumentoinnin, havaintojen tulkinnan ja kohteen kannalta oleelliset kartat ja valokuvat sekä niitä koskevat luettelot.

Liitteenä levintäkartat mm. pintapoisuhteiden ja metallinilmaisimella läpi käytyjen alueiden esinelöydöistä sisältäen yksittäisten löytöjen ja löytökeskittymien sijaintitiedot sekä tarvittaessa löytöjen lajitiedot.

12. Kuvaukset löytöyhteyksistä

Kerrokset, löytöyksiköt ja rakenteet tarkasti kuvattuina.

Liitteenä kerroksia, löytöyksiköitä ja rakenteita koskeva luettelo ja matriisit (yksikkökaivaukset).

Tulkinta kaivauksen kerrosten ja löytöjen yhteydestä sekä niiden ilmaisemasta ihmisen toiminnasta.

13. Yhteenveto löytöaineistosta sekä tärkeimmistä löydöistä

Löytöaineiston antama tieto ja siihen perustuvat tulkinnat tutkitusta kohteesta.

Kuvaus tutkimuksen kysymyksiin liittyvistä olennaisista ja/tai ajoittavista löydöistä.

Valokuvat tärkeimmistä löydöistä.

14. Löytöluettelo

Raportin paperiversion yhteydessä toimitetaan **erillinen** luettelo löydöistä (ei liitteenä).

Löytöluettelon sähköisen version voi yhdistää raportin sähköisen version loppuun.

- 15. Luettelo poistetuista löydöistä (raportin liitteenä)**
- 16. Selvitys konservoinnista**
 Konservoinnin yleinen järjestäminen.
 Konservoitavien esineiden valinta ja sen perustelut.
 Konservoidut tai konservointiin toimitetut löydöt.
 Konservoinnista vastaava toimija: nimi ja osoite.
- 17. Selvitys näytteidenotosta**
 Näytteiden valinnan perustelut.
 Näytteidenoton periaatteet.
 Näytteidenoton kohdat.
 Näyteluettelo.
 Analysoidut ja analysoimattomat näytteet, perustelut analysoimatta jättämiselle (vrt. kohta 18.)
- 18. Selvitys analyyseista**
 Analyysit ja niiden valinnan perustelut.
 Teetetyt analyysit.
 Analyysien tulokset niiltä osin kuin ne ovat saatavilla.
 Tieto siitä, mitä analyysituloksia toimitetaan jälkikäteen täydennyksenä raporttiin.
- 19. Muut tutkimukset ja niiden raportit**
 Liitteenä geofysikaalisten ja/tai muiden erillisten tutkimusten, analyysien ja selvitysten raportit.
Geofysikaalisten mittausten osalta ilmoitetaan: tekijä, laitteistojen tekniset tiedot sekä säädöt, havaintoverkosto tai kuljetut linjat, havainnot sekä tutkimuksen tulokset ja tulkinnat, mittauksiin mahdollisesti vaikuttaneet häiriötekijät (kuten kaapelit, putket, tiet).
 Tieto siitä, miten tuloksia on hyödynnetty.
- 20. Selvitys siitä, mitä kaivauskohteella tapahtui kaivauksen päätyttyä perusteluineen**
 Mitä arkeologisesta kohteesta jäi mahdollisesti tutkimatta ja kaivettiin alueet pohjaan.
 Mitä rakenteita jätettiin paikalleen.
 Kaivausalueen täyttö ja mahdolliset ennallistukset tai maisemoinnit.
- 21. Tulkinnat ja johtopäätökset perusteluineen**
 Kenttätyöhavaintojen ja lähdeaineistojen tarkastelu.
 Käytettyjen menetelmien tarkoituksenmukaisuuden arviointi.
 Tulosten ja tulkintojen arviointi lähdekriittisestä näkökulmasta.
- 22. Selvitys tavoitteiden saavuttamisesta**
 Arvio kenttätyölle asetettujen tavoitteiden täytymisestä.
 Perustelut, jos tavoitteita ei ole saavutettu.
 Tieto mahdollisesta tavoitteiden muutoksista ja niiden perustelut.
 Ehdotukset mahdollisista jatkotoimenpiteistä.

6.5 Kaivauskartat

Kartat ovat olennainen osa kaivauksen raportointia sanallisten kuvausten ja valokuvauksen rinnalla. Tutkittujen alueiden sijainti ja laajuus mitataan ja esitetään tutkimusraportin yhteydessä olevalla yleiskartalla. Tarkempi dokumentointi piirtämällä ja/tai valokuvaamalla tehdään kaivauksella havaituista arkeologisista ilmiöistä, kuten kulttuurikerroksista, rakenteista tai löydöistä. Myös luontaiset muodostumisprosessit sekä myöhemmät häiriöt dokumentoidaan, jos ne ovat kohteen tulkinnalle merkityksellisiä.

Laatuohje: Kaivauksella tai muussa kajoavassa kenttätyössä laaditaan raporttiin liitettäviä karttoja, joihin dokumentoidaan tarkasti piirtämällä kenttätyön kohteena olleet alueet ja niillä tehdyt olennaiset

arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvät havainnot. Kaivauskarttojen on sisällettävä seuraavat tiedot ja liitteet:

1. Hyödynnettävä tiedostoformaatti

Kartat on tuotettava yleisessä tiedostoformaattissa, esimerkiksi Mapinfo tab tai Esri Shape formaatissa. Muita formaatteja käytettäessä on ehdottomasti ilmoitettava, mitä ohjelmistoa on käytetty ja mikä formaattiversio on kyseessä.

2. Kartan olennaiset tietosisällöt

Tutkimuspaikan (kunta, kylä/kaupunginosa, kohde) ja kenttätyönjohtajan nimi ja tutkimusvuosi.

Kartan yksilöidyt tiedot (esimerkiksi alue, taso, yksikkö, kartan laji)

Alkuperäisen kartan (kenttäversion) piirtäjän/mittaajan nimi ja piirtämispäivämäärä sekä puhtaaksi piirtäjän/käsittelijän nimi

Mittakaava ja pohjoisnuoli

Kartan numero kaivauskertomuksen karttaluettelon mukaan sekä puhtaaksi piirretyn originaalikartan arkistointipaikka

Vähintään kolme koordinaattipistettä, jotka ovat sidottavissa valtakunnalliseen koordinaattijärjestelmään

Mikäli piirroksessa käytetään pohjana valmista kartta- tai mittausmateriaalia (esimerkiksi asemapiirros tai edellisvuotinen tutkimusalueen yleiskartta), tulee tiedon lähde, tekijä ja vuosi mainita

Karttamerkkien ja rasterien selitykset

Kussakin karttalehdessä käytettyjen merkkien selitykset on merkittävä jokaiseen karttalehteen erikseen.

Korkeusluvut merkitään karttoihin absoluuttisina (N60-järjestelmässä metreinä merenpinnan yläpuolella [m mpy] tai N2000-järjestelmässä lähtötasona on ns. Amsterdamin nollapiste [Normaal Amsterdam Peil, NAP], joka on Suomessa sidottu Metsähovin observatoriolla olevaan pisteeseen.) Käytettäessä valtakunnallista korkeusjärjestelmää tulee kartassa olla tieto siitä, mitä järjestelmää on käytetty.

6.6 Löytöluettelo

Kaivauslöydöt luetteloidaan yleensä Kansallismuseon arkeologisiin kokoelmiin. Etenkin suuret kaivausaineistot on perusteltua luetteloida tietokantaohjelmalla, mikä nopeuttaa luettelointia ja helpottaa aineiston käyttöä jatkossa. Tutkimuksen luonteen mukaisesti voidaan luetteloinnissa käyttää erilaisia luettelointitapoja, kunhan löytöluettelon rakenne on looginen ja tiedot systemaattisia.

Laatuohje: Kaivauslöydöistä tehdään erillinen löytöluettelo, jonka laatimisessa on otettava huomioon Museoviraston Kirjasto, arkisto ja arkeologiset kokoelmat -yksikön ohjeet¹³. Löytöluettelo tulee toimittaa paperiversiona erillisenä dokumenttina. Löytöluettelo tulee sähköisenäkin toimittaa erikseen, ja sen lisäksi sen voi yhdistää sähköisen version perään. Luettelossa on oltava seuraavat tiedot:

1. Löytöluettelon otsikosta on käytävä ilmi kunta ja kohteen nimi, kaivauksenjohtajan nimi ja tutkimusvuosi sekä päänumero.

2. Perustiedot yksittäisestä löydöstä:

Alanumero, löytöyhteys, materiaali, laji, kuvaus, lukumäärä sekä mitat ja paino.

¹³ Kenttätöiden raportointi ja löytöjen käsittely:

http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/esinekokoelmat/arkeologiset_esinekokoelmat/raportointi

7 OHJE SUUNNITTELIJOILLE JA HANKKEIDEN TOTEUTTAJILLE

7.1 Arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen suunnittelussa

Yleisessä työhankkeessa ja kaavoituksessa on sen toteuttajalla velvollisuus hyvissä ajoin ottaa selvää, koskeeko suunniteltu hanke muinaisjäänöksisiä tai muuta arkeologista kulttuuriperintöä (MRL 9 §, MML 13 §). Suunnittelija myös varmistaa, että Museovirasto tai sen kanssa yhteistyösopimuksen tehnyt maakuntamuseo on osallisena suunnitelmissa. Vedenalainen kulttuuriperintö hoidetaan keskitetysti Museovirastossa. Hankkeen suunnittelijan on syytä olla yhteydessä museoviranomaiseen myös sen selvittämiseksi, onko hankealueella tarvetta inventointiin tai muihin arkeologisiin kenttätöihin.

Suunnittelun valmistelussa kannattaa hyödyntää Museoviraston ylläpitämää kulttuuriympäristön rekisteriportaalia ja siihen kuuluvaa valtakunnallista muinaisjäännösrekisteriä. Tietojen ajantasaisuus ja kattavuus on kuitenkin aina varmistettava Museovirastosta tai maakuntamuseosta. Suunnittelun lähtöaineistoksi tiedot muinaisjäänöksistä ja muista arkeologisista kulttuuriperintökohteista voidaan tilata paikkatietona Museovirastosta (paikkatieto@nba.fi) tai ladata Museoviraston latauspalvelusta¹⁴.

7.2 Muinaisjäänösten ja muun arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen rakennus- tai alueidenkäyttöhankkeessa

Mikäli suunnitteluvaiheessa arvioidaan, että hankkeella saattaa olla vaikutuksia lain suojaamiin kiinteisiin muinaisjäänöksiin tai muuhun arkeologiseen kulttuuriperintöön, tulee toteuttajan pyytää hyvissä ajoin toimenpiteistä ja suunnitelmista museoviranomaisen lausunto. Museoviranomainen arvioi suunnitelman pohjalta hankkeen vaikutuksen arkeologiseen kulttuuriperintöön ja määrittelee tarvittavat toimenpiteet. Arvioinnin tavoitteena on ensisijaisesti kohteen säilyttäminen.

Muinaismuistolain (15 §). perusteella kiinteitä muinaisjäänöksiä koskevien arkeologisten kenttätöiden kustannuksista vastaa yleisen ja suurehkon yksityisen hankkeen toteuttaja. Muiden arkeologisten kohteiden osalta tutkimusten kustannuksista sovitaan erikseen hankkeen toteuttajan kanssa. Hankkeen toteuttajan on omalta osaltaan huolehdittava arkeologisen kenttätöiden edellyttämistä toimenpiteistä ja järjestelyistä työmaalla (työskentelyolosuhteet, työturvallisuus, pilaantuneiden maiden käsittely yms.).

Jos hanke edellyttää kajoamisluvan hakemista tai aikaa vieviä arkeologisia kenttätöitä, kuten kaivauksia, ne on otettava huomioon aikatauluissa. Arkeologisia kenttätöitä tehdään tavallisesti kevästä syksyyn mutta maankäyttöhankkeisiin liittyviä kenttätöitä joudutaan tekemään talvellakin, jolloin on varauduttava sääsuojien käyttöön sekä lämmityksen ja valaistuksen järjestämiseen.

Museoviranomaiselle toimitettavassa suunnitelmassa hankkeen kohdealueen rajaus tulee esittää tarkoituksenmukaisessa mittakaavassa kartalla tai paikkatietona, joka voidaan sitoa valtakunnalliseen koordinaattijärjestelmään. Hankealue merkitään pyydettäessä myös maastoon. Hankkeen toimenpiteiden osalta on oleellista kuvata, kuinka laajalti ja syvälle ne kohdistuvat maaperään tai vesialueen pohjaan. Varsinaisten maaperää tai veden pohjaa muokkaavien toimenpiteiden ohella tulee

¹⁴ Museoviraston kulttuuriympäristörekisterien paikkatietojen lataaminen:
http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/tietojarjestelmat/kympariston_tietojarjestelma/aineistojen_lataaminen

selvittää peittävät tai muulla tavalla kulutusta, rasiusta tai tärinää aiheuttavat toiminnot. Niitä ovat esimerkiksi työn aikaiset koneiden ajolinjat, läjitys- ja varastointipaikat sekä ankkurointialueet.

7.3 Ohje arkeologisen kenttätyön tilaajalle

Alueidenkäyttöhankeisiin liittyvien arkeologisten selvitysten resursointi- ja työsuunnitelmat sekä kustannusarviot laaditaan sen pohjalta, mitä museoviranomainen on lausunnossaan esittänyt. Kaavaa varten tarvittavat selvitykset tulee mainita osallistumis- ja arviointisuunnitelmissa, ja selvitysten tarpeen määrittelee museoviranomainen. Arvioinnissa otetaan huomioon kaavahankkeen tarkoitus ja tarpeet.

Arkeologisen kenttätyön tilaajan on syytä ottaa huomioon laatuohjeet, koska niiden avulla museoviranomainen arvioi tutkimusluvan edellytyksiä ja suoritettujen tutkimusten riittävyttä. Tarjousta arvioitaessa kiinnitetään huomio työn eri vaiheisiin ja niiden suunniteltuihin toteutustapoihin. Esimerkiksi inventointiin kuuluvat esi-, kenttä- ja jälkityöt, joiden kustannukset koostuvat henkilöstön palkkakustannuksista sivukuluineen, työvälineiden, materiaalien ja aineiston hankinta- ja käyttökuluista, matka- ja majoituskuluista sekä tila-, laite- ja mahdollisista hallintokuluista. Työajan jakautuminen eri työvaiheiden suhteen riippuu esimerkiksi inventoinnin luonteesta ja tavoitteista, inventoitavan alueen laajuudesta, maaston kulkukelpoisuudesta, tarkastettujen tunnettujen kohteiden ja etukäteen löydettäviksi oletettujen uusien kohteiden määrästä. Lisäksi käytössä olevat välineet ja menetelmät vaikuttavat työn järjestämiseen.

Inventoinnin aikataulua ja työsuunnitelmaa arvioitaessa huomioidaan kenttätyölle asetetut tavoitteet, inventoinnilta vaadittava tarkkuus, inventoitavan alueen laajuus, alueella ennestään tunnettujen arkeologisten kohteiden määrä ja tyyppi ja arkeologisten kohteiden tarkastuksen tapa. Lisäksi on perusteltua tarkistaa, että inventoinnin suunnitelmassa on otettu huomioon aikaisemmat arkeologiset selvitykset kattavasti ja selvitetty käytettävissä olevan lähdeaineiston luonne ja määrä. Edelleen tarjouksessa on hyvä tarkistaa suunnitellun henkilökunnan pätevyys, määrä ja tarvittava osaaminen.

Mikäli hankkeessa kajotaan kiinteään muinaisjäännökseen, toteuttajan valitseman arkeologisen toimijan tulee hakea tutkimuslupa Museovirastolta. Kenttätyön tilaajan on pyydettävä museoviranomaiselta lausunto kenttätöiden riittävydestä ja mahdollisesti edellytetyistä jatkotoimenpiteistä. Kajoavissa arkeologisissa kenttätöissä kulurakenne ja työajan jakaantuminen esitöiden, kenttätöiden ja jälkitöiden suhteen riippuu kohteen sijainnista ja tyyppistä, tutkittavan alueen laajuudesta, maaperän laadusta ja mahdollisista kaivausta vaikeuttavista tekijöistä kuten esimerkiksi kaapelien ja putkien sijainnista tai pilaantuneista maa-aineksista. Myös löytöjen ja rakenteiden määrä sekä konservointitarve ja näytteiden sekä löytöjen analysoinnin kulut kuten ajoitusten teettäminen ja muut mahdolliset analyysit vaikuttavat työn järjestämiseen.

Arkeologisia kenttätöitä tilaavan tulee varautua myös yllättäviin tuloksiin kuten esimerkiksi siihen, että tutkittava kohde on ennakoitua laajempi tai että kohteita löytyy inventoinnissa odotettua enemmän. Kaivausten yhteydessä voi myös paljastua odotettua paksumpia kulttuurikerroksia, paljon löytöjä tai odottamattomia rakenteita. Yllätykset kuuluvat arkeologiseen kenttätyön luonteeseen, mutta ne ovat samalla riskitekijöitä, jotka voivat hidastaa työn etenemistä tai muuttaa sen tavoitteita. Yllättävät tulokset voivat vaikuttaa suojeluun ja hankkeen toteuttamisedellytyksiin. Arkeologinen kenttätyö voi hidastua tai keskeytyä myös silloin, jos hankkeeseen tulee odottamattomia muutoksia. Jos arkeologisia kenttätöitä on tehtävä aiempaa suunniteltua enemmän, myös kustannukset kasvavat. Tilaajan ja asiantuntijoiden on syytä arvioida yhdessä hankekohtaisia riskejä jo suunnitteluvaiheessa ja varautua niiden toteutumiseen.

8 OHJE ARKEOLOGISEN INVENTOINNIN TEKIJÄLLE

8.1 Uuden arkeologisen kohteen tunnistaminen ja tunnetun kohteen paikantaminen¹⁵

Inventoinnin tavoitteena on tarkastaa kattavasti kohdealueen tunnetut arkeologiset kohteet ja etsiä ennestään tuntemattomia kohteita. Tunnetut kohteet tarkastetaan, mikäli niitä koskevien tietojen päivitys on tarpeellista tai sitä on edellytetty viranomaisen lausunnossa (esim. kaavainventoinnit). Tunnetun kohteen tarkastuksessa arvioidaan jäännöksen kunto, sen tilassa mahdollisesti edellisen tarkastuskerran jälkeen tapahtuneet muutokset, täydennetään kohdetta kuvaavia tietoja ja korjataan tarvittaessa kohteen sijaintitiedot. Jos kohteelle ei ole aiemmin määritelty rajausta, tehdään myös ehdotus muinaisjäännösalueen tai muun arkeologisen kohteen rajauksesta. Jos tunnettua kohdetta ei pystytä löytämään tai varmuudella paikantamaan, esitetään arvio tämän syistä.

Uusia arkeologisia kohteita etsittäessä arvioidaan esitöiden pohjalta niiden mahdolliset sijainnit. Nämä etukäteen määritellyt alueet tarkastetaan. Jos arkeologisia kohteita ei löydy, arvioidaan syyt siihen. On esimerkiksi mahdollista, ettei alueella ole niitä ja havainnot vastaavat todellisuutta. Voi myös olla, ettei arkeologisia kohteita kyetä havaitsemaan käytetyillä menetelmillä, havainnointiolosuhteista tai muista syistä johtuen. Tämä on myös mainittava raportissa.

8.2 Kohteen sijainnin ja rajauksen määrittäminen

Inventoitujen kohteiden sijainti ja rajaus ovat tärkeimmät maastossa tuotettavat tiedot. Sijaintitietoa tulee kerätä kaikista arkeologisista kohteista. Tämä koskee myös luonnonmuodostumia, jos niitä on lähtötiedoissa pidetty arkeologisina kohteina. Aluemainen rajaus on tärkeää määrittää kaikista niistä kohteista, joiden ehdotetaan olevan kiinteä muinaisjäännös tai muu kulttuuriperintökohde (ks luku 8.4.).

Sijainnin ja rajauksen määrittelyssä otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Kohteen sijainti ilmoitetaan vähintään yhdellä arkeologisen kohteen rajauksen sisällä olevalla koordinaattipisteellä, joka on yhdenmukainen Museoviraston ylläpitämässä muinaisjäännösrekisterissä käytetyn koordinaattijärjestelmän ja tarkkuuden kanssa.
- Koordinaattien mittaamisessa käytetään mahdollisimman tarkkaa mittausten menetelmää, esimerkiksi GPS-paikanninta laitteen mahdollistamalla parhaalla tarkkuudella.
- Kohteen korkeusasema määritellään suhteessa keskimerenpintaan (m mpy). Vedenalaiskohteissa annetaan minimi- ja maksimisyvyys.
- Jokaiselle havaitulle erilliselle, kohteeseen kuuluvalla rakenteella määritellään omat koordinaattinsa. Hylkykohteilla määritellään omat koordinaatit isoille hylkykappaleille, ankkureille tms. jotka sijaitsevat kauempana toisistaan.
- Muinaisjäännös tai muu arkeologinen kohde rajataan maastossa tehtyjen havaintojen perusteella. Rajauksen tukena voi olla tarpeen hyödyntää myös muita lähteitä (esim. historiallinen kartta tai laserkeilausaineisto). Rajauksen perustelut kirjataan raporttiin selvästi. Erityisen tärkeitä selkeät perustelut ovat silloin, kun kohdetta ei ole voitu rajata tarkasti maan päälle näkyvien rakenteiden tai muiden arkeologisten havaintojen perusteella.
- Rajauksen tarkkuus määritellään seuraavaa asteikkoa käyttäen:

¹⁵ Tässä yhteydessä arkeologisella kohteella tarkoitetaan sekä kiinteitä muinaisjäännöksiä että muuta arkeologista kulttuuriperintöä.

Tarkka rajausta perustuu prospektointimenetelmien avulla saatuihin arkeologisiin havaintoihin kohteen rajautumisesta tai kohteen näkyviin rajoihin (esimerkiksi avokalliolla oleva rökkiö). *Ohjeellinen* rajausta käsittää kohteen sijainnin ja arvioitun rajautumisen, perustuen esimerkiksi havaintoihin kulttuurikerroksesta, rakenteista ja löydöistä sekä topografiaan, maalajiin tai kasvillisuuteen.

Suuntaa antava rajausta on arvio kohteen alasta, kun kohde on hyvin laaja tai siitä ei ole riittäviä maastohavaintoja. Kohde saattaa sijaita hajanaisina keskittyminä tai rajausta perustuu lähinnä historialliseen karttaan.

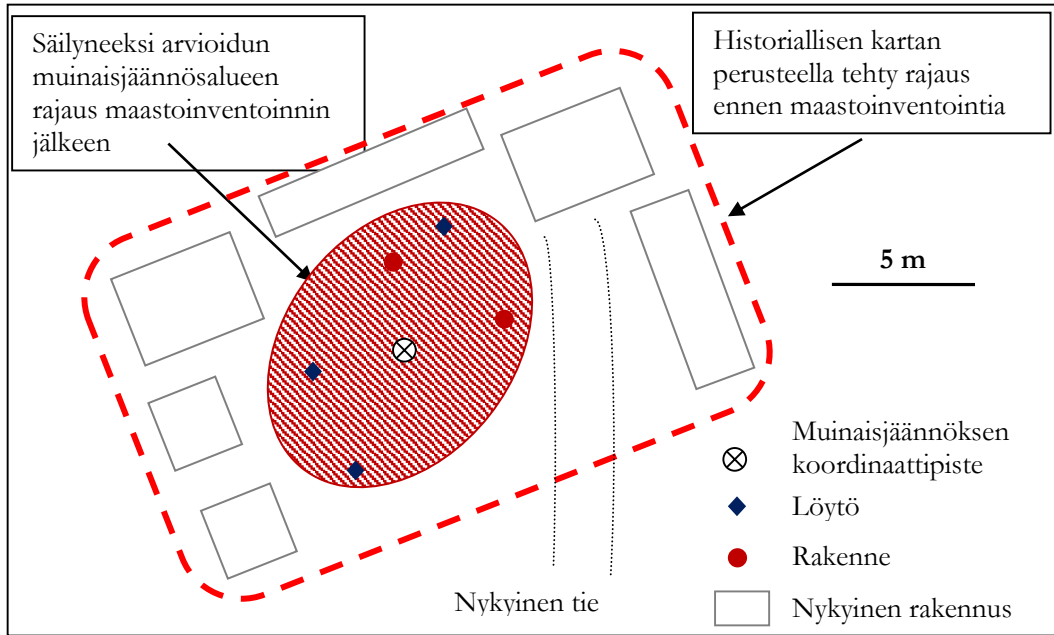
- Rajausta esitetään kohdekuvaukseen liitettävällä peruskarttaotteella. Rajaustieto tulee toimittaa Museovirastoon ja maakuntamuseoon myös digitaalisena paikkatietona (esimerkiksi Mapinfo tai Esri Shape). Sähköisen paikkatiedon osalta kerrotaan, mitä ohjelmistoa on käytetty ja mikä formaattiversio on kyseessä.
- Jos kohteen ympäristössä – aluemainen laajuus huomioon ottaen – on samanaikaisia tai samaa tyyppiä edustavia kohteita alle 200 metrin etäisyydellä eikä niiden välillä ole mitään selvää maastossa erottuvaa rajaa (vesistö, topografia, myöhempi maankäyttö, tuhoutunut alue), ne voidaan yhdistää samaksi kokonaisuudeksi (esim. omina alakohteinaan). Edellä mainittu ei koske kohteita, joiden laajuus voidaan määrittää historiallisen lähdetiedon perusteella erillisiksi, kuten esimerkiksi kylän tonttimaita, eikä hylkykohteita.
- Jos pienellä alueella havaitaan useita, toisiinsa liittymättömiä ja eri-ikäisiä arkeologisia kohteita, ne erotetaan omiksi kohteikseen ja kullekin tehdään oma rajauksensa.
- Löydöistä, rakenteista ja muista arkeologiseen kohteeseen tai kulttuuriympäristön kokonaisuuteen liittyvistä havainnoista laaditaan rajauksen lisäksi tarvittaessa yleiskarttaluonnoksia.

Silmämääräinen, ilman kohteeseen kajoavaa prospektointia tehty rajausta on lähes aina suuntaa antava arvio, sillä arkeologinen jäännös ei yleensä näy maan pinnalle koko laajuudessaan. Rajauksessa on myös otettava huomioon, että kohde saattaa muodostaa keskittyviä tai olla hajonneena laajalla alueella. Joskus käytettävissä oleva historiallinen lähdetieto on puutteellista tai liian epätasmaalista, jolloin inventoinnissa ei pystytä selvittämään esimerkiksi vanhoista kartoista havaittujen kohteiden sijainteja. Tällöin rajataan maastohavaintojen perusteella alue, missä on merkkejä arkeologisesta kohteesta. Jos maastossa ei havaita merkkejä arkeologisesta kohteesta, mutta alueella on lähteiden mukaan varmasti historiallinen kohde, esitetään oletus kohteen sijainnista ja rajauksesta. Tällaiseen rajaukseen tarvitaan myös sanallinen selitys.¹⁶

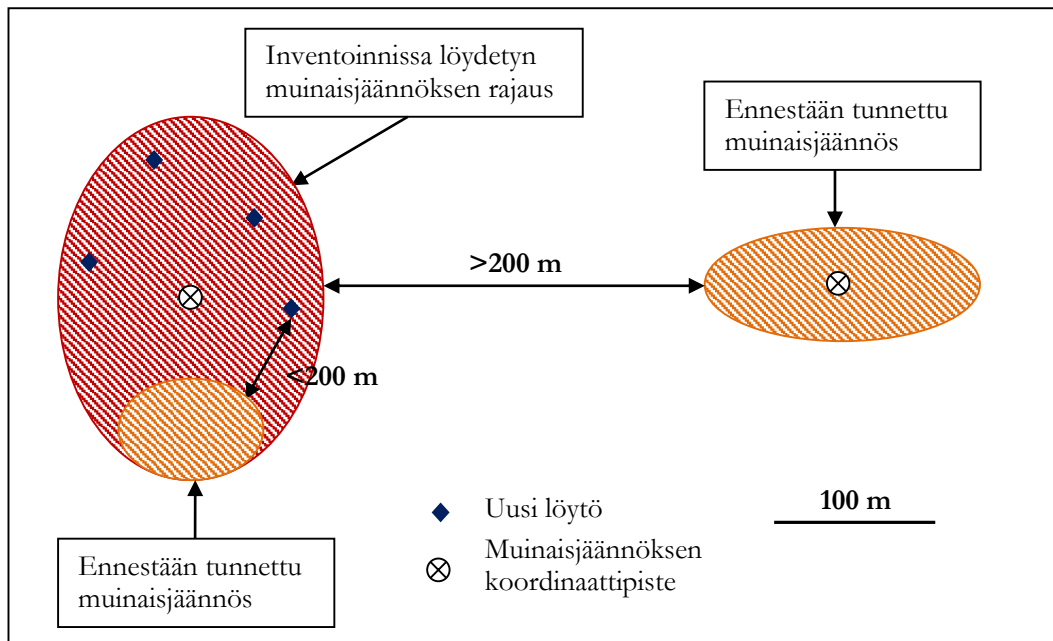
Kartoilla voidaan esittää havainnollisesti erilaisin merkinnöin eri-ikäisiä ja -tyyppisiä arkeologisia kohteita sekä muita tietoja (mm. levintäkartat). Näiden tietojen pohjalta rajausta voidaan tarvittaessa arvioida uudelleen (ks. kuvat 1–4).

¹⁶ Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi. Ohje 2015. <http://www.nba.fi/fi/File/2722/maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inventointi-ohje.pdf>

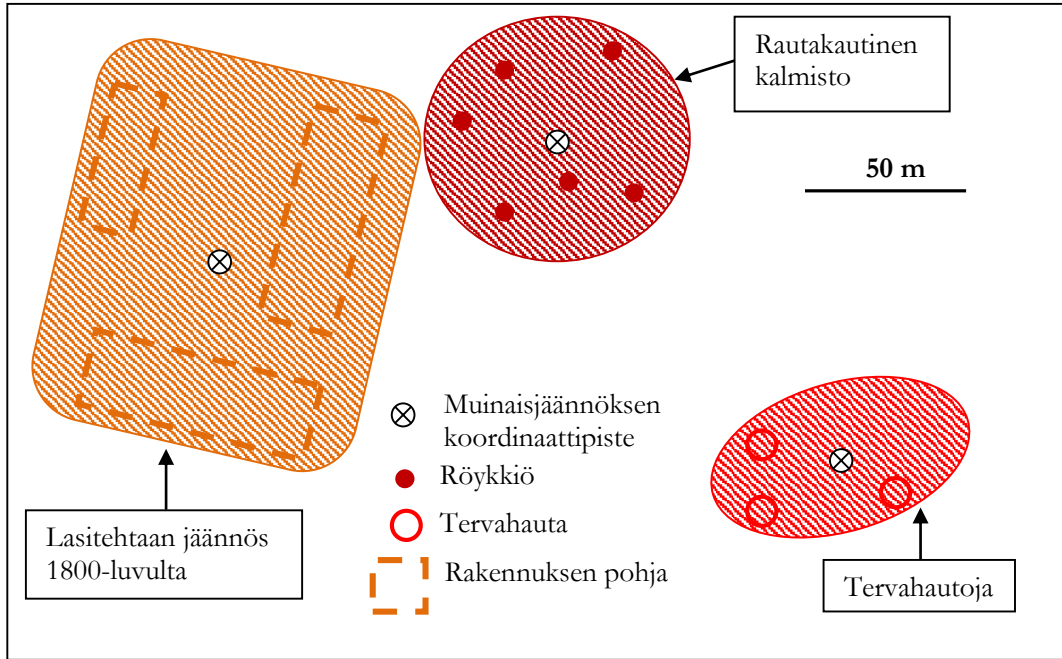
Liite: Vanhat kartat ja arkeologinen inventointi: autioitunut asutus isoajakoa vanhemmilla kartoilla: <http://www.nba.fi/fi/File/2767/vanhat-kartat-ja-arkeologinen-inventointi.pdf>

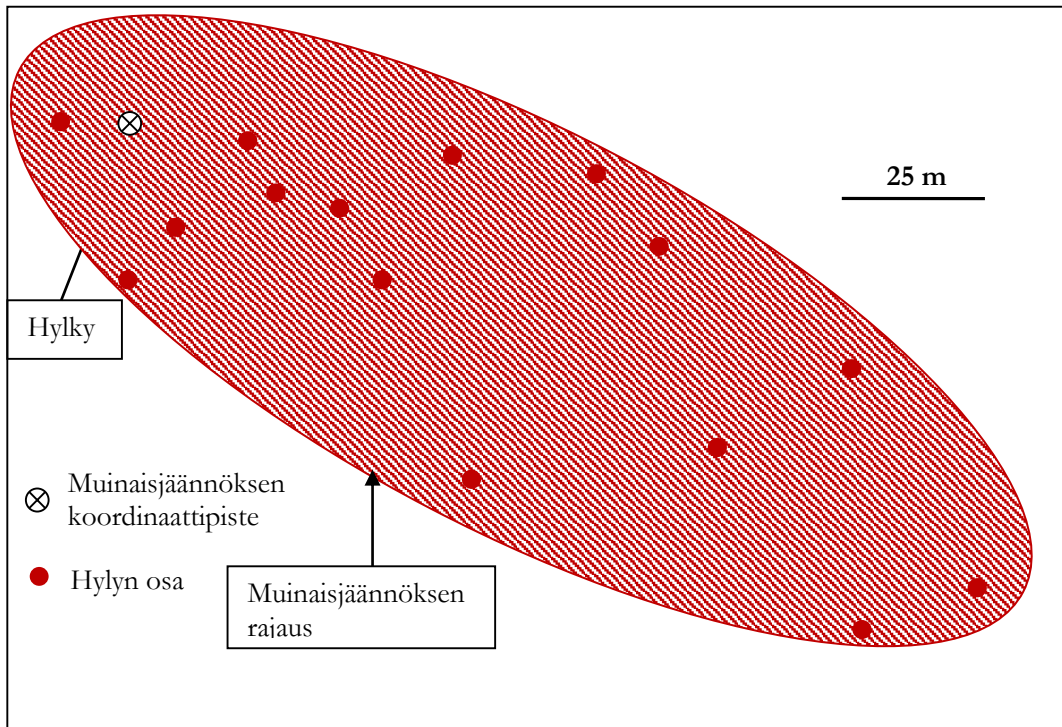
Kuva 1. Esimerkki muinaisjäännöksen koordinaattipisteen, rajauksen, historiallisen lähdetiedon perusteella tehdystä tulkinnasta, löytöjen ja näkyvien rakenteiden levinnän esittämisestä kartalla.

Kuva 2. Esimerkki inventoinnissa löydetyn muinaisjäännöksen rajauksesta, kun ympäristössä on samantyyppisiä tai -ikäisiä, muinaisjäännöksiä.

Kuva 3. Esimerkki erilaisia ja eri-ikäisiä muinaisjäännytystyyppejä edustavien muinaisjäännesten rajausten esittämisestä. Joissakin tapauksissa rajaukset voivat myös olla päällekkäisiä.

Kuva 4. Esimerkki muinaisjäänneksen rajauksesta, kun kyseessä on laajalle alueelle hajonnut hylky.

8.3 Kohteen ja sen ympäristön havainnointi ja dokumentointi

Kohteesta ja sen ympäristöstä tehtyjen havaintojen ja dokumentoinnin perusteella laaditaan kohdekuvaus. Kuvauksen avulla arkeologista kohdetta arvioidaan tarvittaessa uudelleen viettäessä tietoja muinaisjäännösrekisteriin.

Kohteen havainnoinnissa ja dokumentoinnissa otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Käytetään rakenteiden, löytöjen ja koekuoppien sijainnin määrittelyssä mahdollisimman tarkkaa paikannusmenetelmää, esimerkiksi GPS-paikanninta laitteen mahdollistamalla parhaalla tarkkuudella. Koordinaatit ilmoitetaan samoin periaattein kuin kohteen sijainnista.
- Käytetään pintapoimituilla ja metallinilmaisimella läpi käytyjen alueiden löytöjen paikantamisessa mahdollisimman tarkkaa paikannusmenetelmää. Koordinaatit ilmoitetaan samoin periaattein kuin kohteen sijaintia määriteltäessä.
- Etsitään arkeologisen kohteen kannalta olennaiset maaston tai vedenpohjan muodot kuten esimerkiksi rantamuodostumat ja niiden suhde kohteeseen esitetään yleiskartalla.
- Näkyvistä rakenteista kirjataan tiedot sijainnista, mitoista, koostumuksesta, rakennusmateriaaleista ja mahdollisesta suuntauksesta.
- Kuvailaan vallitseva maaperä tai vedenpohjan laji, kasvillisuus ja maa- tai vesialueen käyttö muinaisjäännösalueella.
- Dokumentoidaan koekuopituksen tai muun prospektointimenetelmän yhteydessä käytetty koordinaatisto tai muu paikkatieto ja havainnot.
- Otetaan löytöjä talteen vain sen verran, kuin katsotaan tarpeelliseksi kohteen tyyppin ja ajoituksen määrittelemiseksi. Tuhoutumisvaarassa olevat hauraat esineet otetaan talteen aina samoin kuin esineet, joilla on erityistä tutkimuksellista arvoa.
- Otetaan kohteesta yleiskuvia ja liitetään inventointiraporttiin vähintään yksi yleiskuva jokaisesta kohteesta. Tilanteen mukaan otetaan yksityiskohtakuvia esimerkiksi rakenteista raporttiin liitettäväksi.

8.4 Kohteen statuksen ja lajin arviointi

Määriteltäessä kohde rauhoitetuksi kiinteäksi muinaisjäännökseksi esitetään myös perustelut määrittelykselle. Määrittelyä ei inventoinnin yhteydessä saa jättää tekemättä. Jos inventoinnin havaintojen perusteella ei voida varmasti päättää kohteen luonteesta rauhoitettuna kiinteänä muinaisjäännöksenä, esitetään kuitenkin arvio ja perustelut sille.

Kohteen arvioinnissa otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Kohteen statuksen arvioinnissa suositellaan käytettäväksi muinaisjäännösrekisterin mukaisia lajeja.

Kiinteä muinaisjäännös

Kiinteä muinaisjäännös on muinaismuistolain rauhoittama kohde, jonka täsmällinen maantieteellinen sijainti on osoitettavissa.

Poistettu kiinteä muinaisjäännös (ei rauhoitettu)

Kohde on kokonaan tuhoutunut tai tutkittu. Tuhoutuneisuutta arvioitaessa on perusteltua olla varovainen ja luokitella ryhmään vain varmuudella kokonaan tuhoutuneet kohteet. Koko laajuudeltaan arkeologisesti kaivetut kohteet luokitellaan myös tähän kategoriaan.

Löytöpaikka

Irtaimen muinaisesineen löytöpaikka tai -alue, johon liittyy jonkinlainen paikkatieto. Löydöllä ei ole yhteyttä kiinteään muinaisjäännökseen tai sitä ei voida osoittaa. Ilman arkeologista kontekstia olevaa löytöä kutsutaan irtolöydöksi, käsitettä hajalöytö ei suositella käytettäväksi. Kätkölöytö on esinelöytö, jonka ihminen on menneisyydessä ilmeisesti tarkoituksella kätkenyt kerralla maahan tai vesipaikkaan. Kätkemisen luonnetta voi inventointiraportissa arvioida tarkemmin. Jos kätkemiseen

liittyy mahdollisesti arvotavaran piilottaminen vaaran uhatessa, kyseessä on aarrelöytö. Uskonnollisessa tarkoituksessa kätketystä löydöstä voi käyttää termiä uhrilöytö.

Muu kulttuuriperintökohde

Kohde, joka Museoviraston linjauksen mukaisesti ei ole muinaismuistolain tarkoittama muinaisjäännös, mutta jonka säilyttäminen on perusteltua historiallisen merkityksen ja kulttuuriperintöarvojen takia. Yleisimpiä kulttuuriperintökohteita ovat käytössä pysyneet historialliset kyläpaikat ja historialliset tiet, toisen maailman sodan aikaiset sotahistorialliset kohteet ja 100 vuotta nuoremmat hylät.

Mahdollinen muinaisjäännös

Pelkän arkistoinventoinnin tai muiden lähteiden perusteella havaittu kohde, jota ei ole voitu maastossa tarkastuksen yhteydessä tunnistaa tai paikantaa luotettavasti tai ilmoitettu kohde, jota ei ole ehditty tarkastaa maastossa. Kohteesta ei ole arkeologista todistusaineistoa mutta sen pitäisi olla olemassa muiden käytettävissä olevien lähteiden perusteella. Tieto mahdollisesta muinaisjäännöksestä on tärkeä myöhemmän arkeologisen kenttätyön kuten esimerkiksi esitutkimuksen tarpeen määrittelyä varten. Kohteet tulee tarkastaa esimerkiksi inventoinnin yhteydessä maastossa. Inventoinneissa mahdolliset muinaisjäännökset on tarpeen sisällyttää raporttiin, vaikka niitä ei olisi tarkastettu.

Luonnonmuodostuma

Luonnon synnyttämä tai muovaama kohde, jota voidaan esimerkiksi luulla ihmisen tekemäksi tai jota ihminen on voinut muokata. Tällaisia ovat esimerkiksi muinaiset rantamuodostumat eli pirunpellot ja rantapalteet sekä luolat.

Muu kohde

Kohteesta on ilmoitettu tai se on tarkastettu maastossa, mutta sitä ei voida perustellusti sijoittaa mihinkään edellisistä lajiryhmistä. Laji on tarkoitettu käytettäväksi kohteista, jotka on tarkastuksen perusteella tehty viime vuosikymmeninä (esimerkiksi kalliohakkaukset tai hylätyt betonirakenteet, esihistoriallisia kalliomaalauksia jäljittelevät maalaukset).

- Historiallisen ajan muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden tunnistamisessa ja määrittelyssä noudatetaan Museoviraston julkaisemaa Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojele -julkaisussa (Niukkanen, Marianna 2009) esitettyjä ohjeita ja asiasanoja sekä julkaisun jälkeen ilmestyneitä, Museoviraston laatimia erillisiä historiallisen ajan kohteiden inventointia koskevia ohjeita.¹⁷
- Esihistoriallisten kohteiden määrittelyssä noudatetaan Museoviraston muinaisjäännösrekisteriä.
- Epämääräisten yksittäisten kuoppien tai suhteellisen nuorilta vaikuttavien kivikasojen kohdalla käytetään harkintaa ja yritetään selvittää kohteiden syntyhistoria. Jos kohde osoittautuu esimerkiksi nuoreksi viljelyryökyksi tai moderniksi kalliomaalaukseksi, se luokitellaan *muihin kohteisiin*.
- Vedenalaisia muinaisjäännöksiä ovat yli 100 vuotta vanhat hylät ja niiden osat sekä vanhat veteen tehtyjen tai veden alle jääneiden rakenteiden jäännökset kuten sillat, laiturit, kalastuslaitteet ja väyläesteet. Muinaisjäännöksen rajaamiseen tarvitaan valo- ja videokuvien lisäksi hyvälaatuinen viistokaikukuva ja/tai tarkastussukellus. Myös vedenalaisen kohteen sijainti ilmoitetaan vähintään yhdellä muinaisjäännöksen rajauksen sisällä olevalla koordinaattipisteellä, joka on yhdenmukainen Museoviraston ylläpitämässä muinaisjäännösrekisterissä käytetyn koordinaattijärjestelmän ja tarkkuuden kanssa.

¹⁷ Ks. erityisesti Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi. Ohje 2015.

<http://www.nba.fi/fi/File/2722/maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inventointi-ohje.pdf>

Liite: Vanhat kartat ja arkeologinen inventointi: autioitunut asutus isoajakoa vanhemmilla kartoilla:

<http://www.nba.fi/fi/File/2767/vanhat-kartat-ja-arkeologinen-inventointi.pdf> ja

Ensimmäisen maailmansodan aikaiset maalinnit. Ohje 3.12.2015

<http://www.nba.fi/fi/File/2779/ensimmaisen-maailmansodan-linnoitteet-ohje-2015.pdf>

9 OHJE ARKEOLOGISEN KAIVAUKSEN TEKIJÄLLE

9.1 Esitutkimus

Esitutkimusten tavoitteena on tuottaa kohteesta luotettavaa tietoa säilyttämis- ja tutkimustarpeen arvioimiseksi sekä muiden kenttätöiden suunnittelemiseksi. Esitutkimuksia suunniteltaessa ja toteutettaessa kiinnitetään huomiota toisiaan parhaiten täydentävien menetelmien valintaan, tulosten tulkintaan ja raportointiin. Maaperään kajoamattomien geofysikaalisten menetelmien käyttö kohteiden etsimisessä ja tutkimisessa on yleistymässä. Geofysikaalisia tutkimuksia tekevät arkeologit itse tai niitä voi tilata ostopalveluna. Geofysikaalisten tutkimusten tulokset ovat yleensä nopeasti käytettävissä.

Esitutkimuksia suunniteltaessa ja toteutettaessa otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Jos suunnitellaan esitutkimuksia, jossa käytetään kajoavia menetelmiä, Museovirastolta haetaan tutkimuslupaa.
- Jos esitutkimuksissa löytyy ennestään tuntematon kiinteä muinaisjäännös tai muu arkeologinen kohde, keskeytetään kajoavat toimenpiteet ja ilmoitetaan asiasta viipymättä Museovirastoon. Tarvittaessa tutkimusten jatkamiseen haetaan tutkimuslupaa.
- Geofysikaalisissa tutkimuksissa havaitut anomaliat ja odotetusta poikkeavat ilmiöt tarkistetaan koekuopin tai -pistoin.
- Koekuoppien ja -pistojen sijainnin määrittelyssä käytetään mahdollisimman tarkkaa mittausmenetelmää, kuten esimerkiksi GPS-paikanninta. Koordinaatit ilmoitetaan samoin periaattein kuin muinaisjäännöskohteen sijainnista.
- Jos koekuoppia laajennetaan tai avataan koeojia, tulee työssä soveltaa samoja periaatteita kuin varsinaisessa kaivauksessa. Kohteessa tulee tehdä koekaivauksia vain sen verran kuin selvittävien kysymysten kannalta on välttämätöntä.
- Koekaivauksin tutkittavilta alueilta löydöt talletetaan ja käsitellään samoin periaattein kuin kaivauksilla.
- Koekaivauksin tutkitut alueet ennallistetaan, ellei toisin ole sovittu. Mahdollisesti esiin tulleet, paikoilleen jätetyt rakenteet suojataan esimerkiksi suodatinkankaalla.

9.2 Kaivausmenetelmät

Maaperään kajoavaa kenttätöitä suunniteltaessa valitaan menetelmät, jotka parhaiten soveltuvat kohteen tutkimiseen ja joilla saavutetaan parhaiten työlle asetetut tavoitteet. Erilaisten muinaisjäännösten kaivamiseen liittyy käytäntöön vakiintuneita tapoja, joita on yleensä suositeltava noudattaa. Totutuista menetelmistä voi kuitenkin poiketa, jos työn kehittäminen sitä edellyttää, jos dokumentointi hoidetaan asianmukaisesti ja asetettuihin tutkimuskysymyksiin saadaan riittävän luotettavat vastaukset.

Kaivausmenetelmien valinnassa ja toteuttamisessa otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Kaivinkonetta voi käyttää esimerkiksi arkeologisen tutkimuksen näkökulmasta toisarvoisten, esimerkiksi modernien tai sekoittuneiden kerrostumien, täyttömaa- tai peltomultakerrosten ja suurten kivien poistoon. Koneen käyttö ei saa vaarantaa itse muinaisjäännöstä. Lisäksi sitä voidaan käyttää laajojen kaivausalueiden avaamisessa kokonaiskuvan saamiseksi muinaisjäännöksestä. Kaivausraportissa esitetään, miksi koneella poistettu kerrostuma on arvioitu tärkeydeltään vähäiseksi.
- Kaikki avatut kaivausalueet on tutkittava loppuun eli puhtaaseen pohjamaahan asti, jollei toisin sovita. Lisäksi jokainen kaivausalue on tarkistettava sen jälkeen vielä koepistoin sen

varmistamiseksi, ettei kyseessä ole esim. tulva- tai täytemaakerros, jonka alla on edelleen kulttuurikerrosta.

- Rakennushankkeisiin liittyvissä kaivauksissa muinaisjäännös tutkitaan koko hankkeen vaikutusalueen laajuudelta. Tarkkuutta ja menetelmiä voi vaihdella muinaisjäännöksen eri osissa esitutkimuksissa saadun tiedon perusteella sen mukaan, mitä tutkimuskysymyksiin vastaaminen edellyttää. Tarkkuuden ja menetelmien vaihtelun perustelut esitetään tutkimussuunnitelmassa ja kaivausraportissa.
- Jos rakennushankkeeseen liittyvän kaivauksen yhteydessä ilmenee, että aluetta ei pystytä tutkimaan kokonaisuudessaan tai riittävässä määrin, neuvotellaan kaivauksen kohdistamiseen ja menetelmien muuttamiseen liittyvissä kysymyksissä riittävän ajoissa tutkimustarpeen määrittelystä vastanneen museoviranomaisen ja rakennuttajan kanssa.
- Kaivettavan aineksen seulonta on kaivauksilla monissa tapauksissa perusteltua, mutta seulaa ja seulontamenetelmiä koskevat tarkemmat tarpeet on arvioitava tutkittavan arkeologisen kohteen, tutkimuskysymysten ja tilanteen mukaan. Maa-aineksen seulonta on perusteltua esimerkiksi silloin, kun kulttuurikerroksen oletetaan sisältävän pieniä luulöytöjä, joiden määrittäminen on mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Seulonnassa tulee käyttää silmäkooltaan riittävää pientä seulaa. Joissakin tapauksissa voidaan käyttää myös otosseulontaa, esimerkiksi peltomultakerroksen kaivamisessa. Maata voidaan myös ottaa esimerkiksi löytöyksiköittäin talteen ja seuloa laboratorioissa jälkikäteen. Kaivauskertomuksessa kerrotaan käytetty seulan silmäkoko ja mitä, miten sekä missä on seulottu. Lisäksi perustellaan seulontaa koskevat valinnat ja selvitetään löytöjen talteenottotarkkuus.
- Mikäli kaivaus jää kesken tai kyseessä on useampana vuonna toteutettava hanke kaivaustasot ja jo alueelle jäävät rakenteet suojataan jokaisen kenttätyöjakson jälkeen.

9.3 Kaivausten dokumentointi ja rakenteiden säilyttäminen

Kulttuurikerrosten, rakenteiden ja löytöjen havainnoiminen, dokumentointi ja tulkinta ovat keskeinen osa arkeologisia kaivauksia. Dokumentoinnin on oltava niin tarkkaa, että kohde pystytään rekonstruoimaan tutkimuksen tarpeisiin riittävästi kaivausten jälkeenkin. Mittausdokumentoinnissa olennaista on arvioida, mitä on aiheellista mitata ja kuinka tarkkoja mittauksia kulloinkin tarvitaan. Tarkkuus on sidoksissa dokumentoitavan kohdan ominaisuuksiin ja sen arvioituun tärkeyteen kokonaisuuden hahmottamisessa esimerkiksi kulttuurikerrosten, rakenteiden ja löytöjen osalta. Mittausdokumentoinnin on oltava riittävän tarkka, jotta tuloksia voidaan käyttää tutkimustyössä.

Erityisen tärkeää on dokumentaatiota koskevien metatietojen eli dokumentin sisältöä kuvailevan ja määrittelevän tiedon tallennus. Metatietojen avulla dokumentointi voidaan myöhemmin tarkistaa tai toistaa, ja sen tarkkuuden arviointi on mahdollista.

Valokuvaus on olennainen osa kenttätyön dokumentointia. Arkeologisten havaintojen ja yleiskuvien lisäksi on tärkeää dokumentoida työvaiheita ja kenttätyön aikaisia tapahtumia.. Lisäksi kenttätyöstä hyvä ottaa erilaisiin julkaisutapoihin ja näyttelyihin soveltuvia kuvia.

Digitaalinen kuva on käytännössä syrjäyttänyt mustavalkofilmin ja diapositiivit. Digikuva soveltuu hyvin arkeologiseen dokumentointiin, mutta sitä käytettäessä on varmistettava kuvamuodon pitkäaikaiskäilytyksen asettamat vaatimukset ja aineiston jatkokäyttömahdollisuudet¹⁸. Museoviraston kokoelmiin tallennetaan ulkopuolisten toimijoiden kuvia vain poikkeustapauksissa, joten kenttätyöstä

¹⁸ Mustavalkofilmi on varmasti säilyvä kuvamuoto ja sitä on edelleen mahdollista käyttää arkeologisessa dokumentoinnissa.

vastaavan on varauduttava säilyttämään ja arkistoimaan kuvat asianmukaisella tavalla.¹⁹ Jatkokäytön kannalta on tärkeää, että kuvien formaatti ja tallennuspaikka on mainittu kenttätyöraportissa.

Kaivauksissa paljastetut kiinteät rakenteet on perusteltua säilyttää mahdollisuuksien mukaan, ellei rakenteiden tarkempi tutkiminen ja dokumentoiminen edellytä niiden purkamista. Säilyttämisen tarve sekä mahdollisuudet arvioidaan yhdessä museoviranomaisen ja maankäyttöhankkeen edustajan kanssa.

Dokumentoinnissa otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Tutkitun alueen tai alueiden sijainti ja koko eli laajuus, syvyys ja sijaintikoordinaatit mitataan. Tiedot esitetään raporttiin sisältyvällä yleiskartalla. Yleiskartta kiinnitetään tunnettuun maantieteelliseen koordinaatistoon ja kartan tulee olla tarkoituksenmukaisessa mittakaavassa.
- Kulttuurikerroksista, rakenteista ja löydöistä tehdään tarkempi dokumentointi mittaamalla, piirtämällä ja/tai valokuvaamalla. Myös luonnon synnyttämät ilmiöt sekä ihmisen toiminnan aiheuttamat myöhemmät häiriöt dokumentoidaan, jos ne ovat kohteen ymmärtämisen kannalta tärkeitä.
- Jos rakenteita ei voi säilyttää, ne dokumentoidaan ennen purkamista.
- Jos rakennushankkeeseen liittyvissä kaivauksissa tulee esiin säilyttämisen arvoiseksi arvioitavia rakenteita, esimerkiksi muurattuja keskiaikaisia rakenteita, otetaan yhteys museoviranomaiseen.
- Kaivausten jälkeen erityisesti maan pinnalle näkyvät rakenteet kuten esimerkiksi röykkiöt ennallistetaan, jos rakennushankkeen toteuttaminen tai muu perusteltu syy ei sitä estä.
- Jokainen erillinen, havainnoitu löytöyhteys, yksikkö, rakenne tai kaivettu kerros kuvaillaan sanallisesti ja dokumentoidaan sellaisella tarkkuudella, että sen sijainti kaivausalueella, laajuus ja suhde muihin havaittuihin arkeologisiin ilmiöihin ovat ymmärrettävissä kaivausraportin avulla. Lisäksi esitetään arvio tai tulkinta ilmiöstä ja sen synty- ja muodostumisprosessista. Havaittujen arkeologisten ilmiöiden yhdenmukainen merkintä esimerkiksi numeroimalla tehdään johdonmukaisesti ja yhtenäisesti kaikissa dokumenteissa, kuten raportissa, valokuvissa ja kartoissa.
- Havaittua arkeologista ilmiötä kuvaavia, kirjattavia tietoja ovat mm:
 - Tyyppi (esimerkiksi maakerros/kuoppa/rakenne)
 - Maalaji ja raekoko (esimerkiksi savi/siltti/hiekka/sora/moreeni)
 - Koostumus ja ainesosien suhteet (esimerkiksi orgaaninen/mineraalinen/hiilinen/nokinen)
 - Väri (esimerkiksi Munsellin värikartan mukaan)
 - Muut ominaisuudet (esimerkiksi tiiviys, kosteus, haju)
 - Rakenteesta rakennusmateriaali(t) (esimerkiksi puu/tiili/kivi), rakenteen ja rakennustekniikan kuvaus ja työstäjäljet
 - Yksikköön/kerrokseen/rakenteeseen liittyvät löydöt
 - Yksiköstä/kerroksesta/rakenteesta otetut näytteet
 - Sijainti ja laajuus (x, y, z), muoto, muut mitat
 - Suhde muihin havaittuihin arkeologisiin ilmiöihin ja stratigrafiaan
 - Tulkinta havaitusta ilmiöstä perusteluineen
- Kaivausraportissa ilmoitetaan vähintään seuraavat metatiedot:
 - Työprosessin kuvaus
 - Käytetyt menetelmät ja dokumentoinnin periaatteet
 - Käytetyt laitteet ja ohjelmistot (merkki, malli)
 - Käytetty koordinaatti- ja korkeusjärjestelmä sekä koordinaatisto
 - Kiintopisteet

¹⁹ Katso esimerkiksi Kansallinen digitaalinen kirjasto (KDK) -hankkeessa määritellyt pitkäaikaissäilytykseen soveltuvat tiedostomuodot. <http://www.kdk.fi/images/tiedostot/KDK-PAS-tiedostomuodot-v1.4.pdf>

- Kaivauskohtaiset mittapisteeet
- Dokumentoinnin suorittajat ja vastuut
- Kohteen mittausdokumentointi on pystyttävä sitomaan johonkin yleiseen, esimerkiksi maantieteelliseen koordinaattijärjestelmään. Näin turvataan dokumentoinnin toistettavuus ja kenttätöitä pystytään tarvittaessa jatkamaan siitä, mihin aikanaan on jääty. Lisäksi pystytään paikallistamaan kaivausten yhteydessä paikoilleen jätetyt rakenteet. Jos sitominen yleisiin järjestelmiin on mahdotonta, varmistetaan luotettava palaaminen kaivauksella paikallisesti käytettyyn koordinaattijärjestelmään merkitsemällä pysyvät paikannuspisteet peruskallioon tai suuriin maakiviin.
- Kaivauksilla otetuista kuvista valitaan arkistoitaviksi ainoastaan onnistuneet ja sisällöltään tiedon ja työn toteutuksen dokumentoinnin kannalta merkittävät kuvat.
- Mikäli alkuperäinen kaivauskertomus valokuvineen arkistoidaan muualle kuin Museoviraston arkistoon, noudatetaan ko. arkiston antamia ohjeita kuvien luetteloinnista ja siitä, kuinka ne tulee toimittaa arkistoitaviksi.

9.4 Löytöjen talteenotto ja käsittely

Tavoitteena on, että jo esitutkimuksien pohjalta voidaan arvioida kaivauksissa esiin tulevien löytöjen määrää ja laatua. Tämä on erityisen tärkeää rautakauden ja historiallisen ajan kaivauksia suunniteltaessa sekä esimerkiksi suo- ja vedenalaiskohteissa, joissa orgaanisen aineksen säilyneisyys voi olla hyvä.

Löytöjen talteenoton periaatteet, esimerkiksi sijaintitietojen tarkkuus, riippuvat työn tavoitteista, muinaisjäännöksen luonteesta, löytöyhteyksien ominaisuuksista ja löytöjen laadusta. Kaivauksilla pyritään mahdollisimman hyvään talteenottotarkkuuteen suhteessa käytettyihin kaivausmenetelmiin ja ratkaistaviin tutkimuskysymyksiin. Talteenottoa koskevissa ratkaisuissa pohditaan, kuinka tärkeää löytöjen tarkka sijainti- ja levintätieto on kulloisessakin yhteydessä.

Esihistoriallisia muinaisjäännöksiä kaivettaessa otetaan yleensä talteen kaikki arkeologiset löydöt. Historiallisen ajan kohteita kaivettaessa ja erityisesti kaupunkikaivauksilla sekä meriarkeologisilla kohteilla massalöydöt, kuten rautanaulat otetaan talteen toisinaan vain valikoiden. Löytöesineistön valikointi tapahtuu vasta jälkityövaiheessa, kun kaivetun kohteen tulkinnasta ja merkityksestä on jo saatu käsitys. Resentit eli hyvin nuoret, löytöpaikan historian kannalta merkityksettömät löydöt jätetään yleensä tallettamatta jo kenttätöiden aikana. Myös sekoittuneiden pintakerrosten löydöt vaativat kriittistä arviointia.

Kentällä löydöt käsitellään ja pakataan ohjeistuksen mukaisesti. Niille tehdään tarvittaessa konservointitoimenpiteitä jo kentällä. Maalöytöjen käsittelyä kaivauksilla voi suunnitella jo etukäteen esimerkiksi Suomen kansallismuseon konservointilaitoksen *Maasta museoon* -ohjeen avulla (2008). Jälkityövaiheessa löydöt puhdistetaan ja luetteloidaan, ja konservointia tarvitsevat, säilytettävät löydöt konservoidaan. Löydöt numeroidaan, pakataan asianmukaisesti ja toimitetaan liitettäväksi kokoelmiin löytöluettelon kanssa.

Löytöjen talteenotossa ja käsittelyssä otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Löytöyhteys kuvataan selkeästi ja tieto siitä kulkee löydön mukana kokoelmiin asti. Löytöyhteys dokumentoidaan riittävällä tarkkuudella suhteessa tutkimuskysymyksiin:
 - Kaivausruutu tai sen osa ja kerros (tasokaivaus)
 - Yksikkö ja/tai rakenne (stratigrafinen kaivaus)
 - Löydön sijaintikoordinaatit (x, y, z) esimerkiksi takymetrillä mitattuna
 - Tarvittaessa valokuvaus *in situ* (esimerkiksi haudat, kätököt).

- Talteenoton periaatteet määritetään ja perustellaan
 - Periaatteet voivat erota eri löytöryhmissä. Esimerkiksi massalöydöt voidaan tallettaa löytöyhteyksittäin ja vain arkeologisesti merkityksellisille yksittäisille esineille mitataan tarkat koordinaatit.
 - Periaatteet voivat erota löytöyhteyksien luonteesta ja niiden sisältämästä tiedosta riippuen. Esimerkiksi sekoittuneista peltomultakerroksista, täytemaakerroksista tai purkukerroksista voidaan tallettaa vain tietyt löytöryhmät, tietyn ikäiset löydöt, esimerkkilöytöjä tai otos.
 - Tallentamattomat löydöt tai löytöryhmät mainitaan löytöyhteyden kuvailutiedoissa tai luetteloidaan omaksi luettelokseen.
- Konservointia vaativien löytöjen kuntoluokitus tehdään konservaattorin kanssa kaivauksen jälkeen. Erityisesti tämä koskee historiallisen ajan sekä ja meriarkeologisia kaivauksia. Luokittelu tehdään seuraavasti: I = säilytetään, II= säilytetään mahdollisuuksien mukaan ja III= ei säilytetä.
- Löydöt puhdistetaan, luetteloidaan, numeroidaan ja pakataan kokoelmat tallettavan toimijan antamien ohjeiden mukaisesti.
- Jos kaikkia löytöjä ei talleteta, on keskeisenä valintakriteerinä löydön, löytöryhmän tai löytöyhteyden informaatioarvo.
- Jos jälkityövaiheessa karsitaan osa löydöistä pois, kirjataan perustiedot (materiaali, paino, laji) ns. poistettujen löytöjen luetteloon, ja löydöt poistetaan vasta tämän jälkeen. Joidenkin, kuten reseranttien löytöjen osalta voi riittää, että löytöyhteyden tai rakenteen kuvauksessa mainitaan, mitkä löydöt on jätetty tallettamatta.
- Löydöt voidaan valokuvata ennen niiden poistamista.

9.5 Näytteiden otto, käsittely ja säilytys

Arkeologisilla kaivauksilla otetaan löydöistä, löytöyhteyksistä, rakenteista tai muista ilmiöistä näytteitä analysoitavaksi eri menetelmillä. Jo suunnitteluvaiheessa on varauduttava teettämään esimerkiksi ajoituksia, luonnontieteellisiä ja materiaalianalyyssejä. Näytteiden ottaminen on olennainen osa arkeologisia kenttätöitä ja niistä tehdyt analyysit auttavat kaivauksella tehtyjen havaintojen tulkinnessa. Analyysit valitaan käytettävissä olevien näytteiden ja tutkimuskysymysten mukaan. Näytteenottoon ja analysointikustannuksiin varaudutaan tutkimussuunnitelmassa sekä kaivausbudjetissa, ja niiden tarve perustellaan selkeästi.

Näytteiden otossa, käsittelyssä ja säilytyksessä otetaan huomioon seuraavat asiat:

- Näytteenottokohdat esitetään kaivausraportissa ja kartoilla (myös x, y ja z -koordinaatein, jos yksikkö- tai muu paikantava tieto ei ole riittävä tarkoitukseen).
- Näytteet on analysoitava mahdollisimman pian kaivauksen päätyttyä. Analyysiä tilattaessa ja sen tavoitteita määriteltäessä esitetään kaikki ne tarpeet ja huomioon otettavat tutkimuskysymykset ja muut asiat, jotka liittyvät ja vaikuttavat analyysin suorittamisen tapaan ja tarkkuuteen.
- Maa-, puu- ja ajoitusnäytteistä tehdään erillinen lista kaivauskertomuksen liitteeksi.
- Luonnontieteellisten analyysien raportit liitetään kaivausraporttiin paperisena ja sähköisenä.

9.6 Arkeologinen valvonta

Arkeologisen valvonnan tekijä tarvitsee kiinteiden muinaisjäännösten osalta Museovirastolta tutkimusluvan, jota haettaessa esitetään tutkimus- tai työsuunnitelma. Arkeologisesta valvonnasta laaditaan raportti, vaikka seurannassa ei paljastuisikaan muinaisjäännöksiä.

Arkeologinen valvontaan liittyy yleensä dokumentointia, mikä edellyttää vähintään kahta henkilöä. Tarkempaa kaivaustutkimusta vaativissa tilanteissa voidaan tarvita tätä enemmänkin henkilökuntaa. Jos

muinaisjäännöksen alueella on useampia valvottavia työskentelyalueita, tulee valvojaakin olla vähintään saman verran - esimerkiksi kolmen kaivinkoneen työmaalla vähintään kolme valvojaa. Jos töissä tulee esiin muinaisjäännöksiä tai niiden rakenteita, tarvitaan yleensä lisätyövoimaa dokumentoinnin tehostamiseksi.

Arkeologinen valvonta ja sen dokumentointi ulotetaan yleensä vain siihen laajuuteen ja syvyyteen, joka rakennustöiden vuoksi on tarpeen. On kuitenkin huomioitava, että kaivaminen rakennustöissä ja kulttuurikerrokseen sijoitettavat rakenteet ja tekniikka saattavat muuttaa maaperän olosuhteita niin, että muinaisjäännöksen tuhoutuminen käynnistyy tai nopeutuu kajoamiskohdan lähiympäristössä.

Pysyvän ja kiinteän modernin rakennelman alle ei jätetä tutkimatonta kulttuurikerrosta. Jos dokumentoitava arkeologinen kohde, kuten hauta, rakennuksen kulma tms. jatkuu valvotun alueen ulkopuolelle, on perusteltua laajentaa valvottavaa aluetta niin, että jäännös saadaan kokonaisuudessaan arkeologisesti tutkittua. Jos esimerkiksi putkikaivannon pohjalle jää vain ohut tutkimaton kulttuurikerros, se on yleensä syytä kaivaa arkeologisin menetelmin puhtaaseen pohjamaahan asti. Putket, kaapelit ja katupinnoitteet ovat myöhemmin poistettavissa, joten niiden alle kulttuurikerrosta voidaan periaatteessa jättää poikkeustapauksissa esimerkiksi linnoitus- ja kaupunkiolosuhteissa.